

Susipažinkime: Danutė Labanauskienė

„Šalia Danutės – kaip prie vešlios liepos: ir malonu, ir saugu“, – poetiškais žodžiais Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriaus mokslinę bendradarbę Danutę Labanauskienę apibūdino kolegė Elena Stasiukaitienė. 2003 metų sausio 29 dieną ilgametę bibliotekos darbuotoją sveikinome su gražiuoju jubiliejumi.

Rašto ir knygos istorijos tyrinėtojai, spaudos darbuotojai, Rankraščių skyriaus lankytojai pažįsta Danutę kaip puikią literatūros istorijos ir archeografijos specialistę. 1958 m. metais baigusi lietuvių kalbos ir literatūros studijas Vilniaus universitete, ji netrukus pradėjo dirbti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje, Komplektavimo skyriuje, nuo 1959 m. dirba Rankraščių skyriuje – vyr. bibliografe, skyriaus vedėja (1987–1992), vyr. bibliotekininke, mokslinė bendradarbė. Iki šiol dalyvauja tarprespublikinėse, Lietuvos MA bibliotekos rengiamose konferencijose, Vilniaus knygotyrimų seminaruose. Parašė monografiją *Laurynas Ivinskis* (1988), sudarė *Autografų kolekcijos katalogą* (1989), *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių rodyklę* (1994). Ji aktyviai skelbia straipsnius bei publikacijas knygotyros, archeografijos, archyvistikos, literatūros istorijos klausimais periodiniuose leidiniuose – „Bibliotekininkystė ir bibliografija“ (iš jo yra atspaudas *Rankraščiai apie 1863 m. sukilimą Lietuvoje mokslų akademijos bibliotekoje*, 1963), „Knygotyra“, „Metai“, „Mokslas ir gyvenimas“, „Lietuvos istorijos metraštis“, „Tarp knygų“ ir kt. Rašo knygomis: *Akademikas Pranciškus Šivickis* (1980), *Lauryno Ivinskio kalendoriaus 150-mečiui* (1997), *Lietuvių literatūros enciklopedija* (2001), *Renavas* (2001), *Serajos Šapšalo karaimikos rinkinys* (2003). Nuo 2004 m. yra metraščio „Lietuvos mokslų akademijos biblioteka“ redakcinės kolegijos narė. Už mokslinę veiklą ir darbo nuopelnus 1997 m. D. Labanauskienė apdovanota Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino 1-ojo laipsnio medaliu, 1999 m. išrinkta Lietuvos bibliotekininkų draugijos garbės nare.

Bibliotekos ir skyriaus bendradarbiai kasdien mato Danutės begalinį kruopštumą, meilę darbui ir kolegoms, puikų skyriaus reikalų išmanymą, jaunatvišką entuziazmą, sugebėjimą džiaugtis gyvenimu. Tai nuostabi bendradarbė, mokanti puikiai perteikti žinias, padrašinti, pasveikinti šiltu žodžiu. Kas bendrauja su Danute ilgesnį laiką, gerai žino jos meilę dainai, sportui, poezijai. Bet turbūt nedaugelis žino, kad ji vertė dainų tekstus, kūrinius chorams (rinkinys *Skamba dainos*, 1973), kad galėjo būti žymi matematikė ar lengvaatletė. Trumpomis Danutės atvirumo akimirkomis teko išgirsti įdomių pasakojimų apie sutiktus žmones, Lietuvos istorinius įvykius mažos mergaitės akimis, vėlesnių metų akademinę aplinką, bibliotekos ir mokslo žmones ir, žinoma, apie skyriaus istoriją.

Pasinaudojus gražia gimtadienio proga, pavyko Danutę įkalbėti užrašyti bent trumpus prisiminimus, tarsi interviu atsakant į pateiktus klausimus. Manau, šis jos pasakojimas leis dar geriau pažinti mums brangią kolegę, leis su šypsena pažvelgti į kasdienos rūpesčius, gal paskatins ir kitus kolegas parašyti plačiau apie bibliotekoje dirbusius žmones, prisimenant linksmus ir liūdnius išgyvenimus.

Rima Cicėnienė

Danutės Labanauskienės pasakojimas

Pradėsiu nuo akibrokštų. Pirmasis man nenumatytas konfliktas MA bibliotekoje įvyko pirmaisiais darbo metais – dar ne Rankraščių, o Komplektavimo skyriuje. Tada griežtai atsisakiau fotografuotis į respublikinį laikraštį kaip jauna ir atseit gera specialistė. Buvau tvirtai įsitikinusi, kad kovuju už žmogaus teises, nes fotografavimasis (to meto mano manymu) yra grynai asmeninis reikalas ir neįeina į jokią darbo sutartį. Atėjus korespondentui, savo vadovams nepaklusau ir greitai išėjau iš kabineto. Mano nuotrauka laikraštyje „Sovetskaja Litva“ pasirodė gerokai vėliau, kai supratau, kad tokio menko, bet gana ilgai užsitęsusio konflikto nebesugebu užgesinti. Lygiai taip pat „kovoju“ ir su leidykla, kai vyriausiasis redaktorius liepte liepė atnešti savo nuotrauką spausdinamos monografijos apie Lauryną Ivinskį viršeliui. Ilgai įrodinėčiau, kad monografija ne apie mane ir „nugalėjau“. (Bet argi nugalėti reiškia laimėti? Vėliau kitų autorių nuotraukomis jau mirgėte mirgėjo daugelio knygų viršeliai.) Ir dabar, kai Rankraščių skyriaus vedėja Rima Cicėnienė sumanė apie mane rašyti į Mokslų akademijos bibliotekos metraštį, manyje sukilo beveik tokia pat jaunystės laikų „galia“. Ginčijausi, draudžiau, atsisakinėjau, delsiau ir delsiau ir ne kartą norėjosi netgi ir vėl trinktelėti durimis. Bet supratau, kad greitai tos durys pačios savaime užsitrenks – tikrai per ilgai jas varstau! Ir tik didelė pagarba savo jaunai, darbščiai ir išmintingai vedėjai privertė mane pasukti prisiminimų link.

Kažkur MA kadru skyriaus archyve dar tebeguli mano pirmoji autobiografija, kurioje daugelis suminėtu datų ir įvykių visai neatitinka tikrovės. Toks jos tekstas kiek anksčiau buvo įteiktas universitetui, kai labai norėjau studijuoti, o vienintelis būdas ten patekti buvo sugalvoti atitinkamą biografiją. Paskui niekaip negalėdavau įsiminti tų anketose įrašytų dalykų, todėl vieną savo „autobiografijos“ pavyzdį visada saugojau kaip didžiausią vertybę, kad, reikalui esant, galėčiau greitai pasitiksinti, kada „netekau“ motinos, kuriais smetoniniais metais „mirė“ tėvas, kur ir ką jis dirbo. Net ir dabar neatsimenu, kokią profesiją jam tada buvau parinkusi: ar staliaus-dailidės, ar batsiuvio, ar siuvėjo. Dėl motinos buvo paprasčiau – ji tiesiog buvo namų šeimininkė. Sudėtingiausia būdavo tarp nuoširdžių, gerų draugų, tarp tyraširdžių, atvirų žmonių – jiems negalėdavau tuo pačiu atsilyginti (kad jie kam nors nesąmoningai neprasitartų), tad dažnai nutylėdavau jų klausimus ar skubiai keisdavau temą. Dar ir dabar nemaža dalis bendraklasių ir bendrakursių nė nežino, kuo iš tikrųjų buvau, kokią tylėjimo naštą, lyg nebylų kamaldulių įžadą, dešimtmečiais slėpiau savyje.

Tėvai

Abu mano tėvai buvo mokytojai. Tėvas Julijonas Petkevičius (1896–1943) buvo kilęs iš neturtingos bežemių valstiečių šeimos, gimęs Pušinės kaime prie Linkuvos, bet augęs Balsiuose (dabar Pakruojo raj.). Nuo mažens buvo prie ūkio darbų, kuri laiką netgi tarnavo barono von Roppo dvare pasiuntinuku, ir tik nuo 15 metų, susižeidęs ranką ir nebegalėdamas dirbti, atsivertė knygas. Vietos klebonas, pastebėjęs jo ypatingus gabumus, ilgai įkalbinėjo tėvus leisti sūnų į mokslą. Kaip savamokslis, eksternu laikė egzaminus, vėliau įstojo į Šiaulių mokytojų seminariją. Ten mokėsi viename kurse su būsimu garsiu Šiaulių J. Janonio gimnazijos mokytoju J. Adomaičiu, ilgai jį prisiminusiu, – buvęs už kurso draugus vyresnis ir mokslui labai atsidavęs. 1925 m., baigęs mokytojų seminariją ir kiek pamokytojavęs, buvo paskirtas Biržų apskrities mokyklų inspektoriumi. Ten susipažino su būsimąja žmona, mano motina, tuometine Biržų gimnazijos abituriente, vėliau baigusia specialius valstybinius

pradinių mokyklų mokytojų kursus. 1928 m. jie susituokė. Tėvas buvo paskirtas į Taujėnų (Ukmergės apskr.) pradinę mokyklą vedėju. Juo ten išbuvo nuo 1928 iki 1940 m. pavasario. Motina Joana Petkevičienė (1908–1995) dirbo mokytoja, buvo Šaulių sąjungos renginių Taujėnuose organizatorė. Tėvas garsėjo kaip geras mokytojas, visi jo mokiniai lengvai įstodavo į gimnazijas. Buvo jis reiklus ir griežtas, turėjo oratoriaus gyslelę. Skaitydavo paskaitas visuomenei, vadovavo savišvietos rateliams, dirbo ir Taujėnų valsčiaus savivaldybėje, buvo Lietuvos J. Basanavičiaus mokytojų sąjungos Taujėnų skyriaus pirmininkas. Puikiai mokėjo vokiečių ir rusų kalbas, turėjo nemažą asmeninę mokslinių veikalų biblioteką; bendradarbiaudavo pedagoginėje spaudoje, rašė straipsnius ir recenzijas žurnalui „Švietimo darbas“ ir kt. 1939 m. už savo veiklą buvo apdovanotas 2-ojo laipsnio Gedimino ordino medaliu.

Taujėnuose gimiau ir aš (mūsų butas visada būdavo mokyklos pastatuose, savo namų neturėjom). Kai augau, tėvams atrodė, kad esu per daug imli, jie baimindavosi, kad nepersitempčiau, ir visokeriopai stengėsi sumažinti mano azartą mokslui. Tad rašyti ir skaityti išmokau jiems nė nežinant, vien mokinių dėka. Per pertraukas už mokyklos pastato, kiemo gale, atkasto smėlio atšlaitėje atbėgę mokiniai rodydavo man raides, kurias patys ką tik buvo išmokę per pamokas, o aš jas, viena likusi, pagaliuku rašydavau ant smėlio. Pamokai pasibaigus, vėl subėgdavo „mokytojai“, tas raides įvertindavo, parašydavo pažymį ir užduodavo naują užduotį. Taip po „smėlynų mokyklos“, būdama šešerių, nuėjau iš karto į II klasę. Motina klaseje būdavo rami, balso nekeldavo ir manęs iš kitų mokinių neišskirdavo. III klaseje, patekusi pas tėvą, nuo pat pirmos dienos pasijutau kitaip. Pamoką turėdavau atsakinėti dvigubai ilgiau nei kiti, ir kiekvieną kartą gaudavau dar papildomų klausimų, kad mokiniai matytų, jog iš tikrųjų atsakiau penketui. Kaip mokytojas jis vertindavo mane pernelyg griežtai ir pamokose palaikydavo pabrėžtiną vidinį atstumą, be jokių tėviškų jausmų. Kartą kai mokinių ekskursijos metu tėvas gavo leidimą paskraidinti kelis mokinius lėktuvu virš Kauno, traukėme burtus, kas bus tie trys laimingieji. Man burtuose dalyvauti tėvas neleido. Atsimenu ir kitus mokyklos įvykius. Prezidentas Antanas Smetona, kasmet važiuodamas į savo tėviškę pro Taujėnus, stabtelėdavo ties mokykla ir visada ją aplankydavo. Mokiniai, drausmingi ir orūs lyg garbės sargybiniai, prezidentą sutikdavo išrikiuoti dviem eilėmis iš abiejų tako pusių nuo gatvės vartelių iki pat įėjimo pro paradines duris, vedančias visų pirma į mūsų butą. Praeidamas pro tą rikiuotę, prezidentas paglostydavo vieno ar kito mokinio galvelę, o jį lydintys asmenys vaišindavo mokinius saldainiais. Todėl mokiniai prezidento pasirodymo visada laukdavo. Apsilankymas būdavo trumpas: prezidentas vizituodavo vyresnes klases (manęs ten dar nebūdavo). Mano albume tebėra išlikusi anų laikų nuotrauka, kur tėvas, su Gedimino ordino medaliu švarko atlape, tarp susikaupusių, sėdinčių suoluose mokinių, stovi prie mokytojų stalėlio prieš prezidentą. Iš klasių prezidentas dar sugrįždavo į svetainę ir kalbėdavosi su tėvais. Pats prezidentas tada man ne tiek rūpėjo, kiek jo lazda. Nešiodavosi ją su savim, ji buvo labai daili, poliruota, šviesi, tikras tautodailės kūrinys. Kai būdavau įsmeigusi į ją akis, savininkas pasikviesdavo ir mane artyn ir pašnekindavo. Mokyklai prezidentas buvo padovanojęs radijo imtuvą, tuomet brangų ir retą daiktą. Taujėnų pradinė mokykla tada ir vadinosi Antano Smetonos vardu (tas vardas nudilo, niekur nei enciklopedijose, nei žinynuose jo neberadau, bet aiškus jo įrašas lentelėje ant pastato šviečia mano nuotraukoje).

1940 m., užėjus sovietams, tėvą perkėlė į atkampią Vederų mokyklėlę, Želvos valsčiuje (taip pat Ukmergės apskr.). Vederuose tėvui buvo liepta įkurti rusų kalbos mokymosi kursus ir suburti į juos apylinkės jaunuolius. Nežinau, kaip ir kuo jis pritraukė paaugusius, jau nebesimokančius valstiečių vaikus, bet kursai veikė, į juos ateidavo jaunimas ir iš tolimesnių kaimų. Tie, kas juose dalyvavo, iki šiol atsimena, kad ten būdavo įdomu ir linksma. Greta mokslo būrelyje būdavo sugalvojama įvairių kitų renginių.

Nuošaliame Vederų vienkiemyje savo sodybą turėjo Kupstai. Aktorius bei režisierius Aleksandras Kupstas (1898–1964) su vyresniąja dukra Lidija Kupstaite (paskui Drobniene, g. 1920 m.) apsilankydavo čia ir žiemos metu. Jiedu ateidavo slidinėti nuo stačios kalvos šalia mokyklos (Lidija tik mokėsi šito meno), ir mano džiaugsmui nebūdavo ribų, kai ją pralenkdavau ir, priešingai negu ji, išsilaikydavau nenugriuvusi iki pat kalno papėdės. Vasarą gyvendavo čia visa Kupstų šeima. Jauniausioji jų duktė daili trylikametė Eglė (vėliau pirmoji Lietuvos moteris lakūnė) nesibodėdavo su manimi, daug mažesne, pabendrauti, ir tie įdomūs mūsų pokalbiai, dažniausiai kaimo gamtoje, liko atmintyje kaip šviesios ir skaidrios vaikystės dienų valandėlės. Jos sesuo Aldona (vėliau aktorė, Vancevičienė) jau buvo šešiolikmetė panelė ir į mus, vaikus, nekreipė jokio dėmesio. Kiek atsimenu, visada rasdavau ją su knyga rankoje, nuolat skaitančia.

Tremtis, sugrįžimas

Baigus tris pradinės mokyklos klases, mano mokslas nutrūko ilgam. 1941 m. birželio 14, labai šiltą, šviesią ir saulėtą dieną, prie mokyklos sustojo sunkvežimis ir namą apsupo ginkluoti kareiviai. Tėvo tą dieną nebuvo namie, buvo išvažiuavęs į Ukmergę su reikalais. Mes, vaikai, žaidėme kieme slėpynes ir, pamatę su šautuvais pabirusius kareivius, visi išsilakstėme kas sau. Aš atbėgau tiesiai pas Kupstus. Eglė Kupstaitė nuėjo sužinoti, kas įvyko. Sužinojusi grįžo ir pasakė, kad mus išveža į Rusiją, kad kareiviai liepia mamai krauti daiktus. Man Kupstai patarė apsispręsti, ar pabūti čia pas juos ir tuo pačiu likti Lietuvoje, ar grįžti namo ir išvažiuoti su mama. Iki šiol atsimenu tą keliuką nuo Kupstų sodybos mokyklos link, tąsyk tokį ilgą, kai aš verkdama bėgau atgal į namus, išsigandusi, kad tik suspėčiau, kad nelikčiau tarp svetimųjų, o basutės, matyt, neužsegtos, smuko nuo kojų, grįždavau, vėl jas apsiaudavau ir nevilties apimta bėgau pirmyn. Prie durų stovintis ginkluotas kareivis nenorėjo įleisti vidun, kol jam nepasakė, kad tai vežamųjų dukra. Su kareiviais atvykusi moteris nusivedė mane į virtuvės prieškambarį ir grubiomis, rankomis nuo galvos iki kojų apieškojo. Buvau priblokšta: tos atgrasios rankos šiurkščiai šiureno po kišenėles, brovėsi prie nuogo kūno. Paskui tik sužinojau, kad tai vadinosi krata, matyt, kuo uoliausiai vykdoma pagal instrukcijas. Iki šiol negaliu suprasti, kokį ginklą prie savęs galėjo turėti aštuonmetė, apvilktą vasariniais rūbeliais. Radau motiną sutrikusią, verkiančią, nežinančią, ko imtis, ko nusitverti. Ji vaikščiojo iš vieno kambario į kitą, aš iš paskos, kareiviai stovėjo, vaikštinėjo po kambarius, kažką kalbėjo man nesuprantama kalba. Tada dar nežinojome, kas atsitiko; Lietuvoje tai vyko pirmą kartą. Mus nuvežė į Želvos mokyklą, o dalis kareivių liko laukti čia sugrįžtančio tėvo. Kaimynai ir draugai tėvą įspėjo, kad negrįžtų. Jis svarstė iki pat vakaro, kol nusprendė ateiti ir pasiduoti. Atėjo dėl mamos (ją labai mylėjo), atėjo, kad būtų su ja kartu, kad nepaliktų savo šeimos varge. Vienas mūsų rytmečio žaidynių vaikas, atbėgęs vakarop iki mokyklos, pro langą dar matė, kaip buvęs mokytojas stovi iškėles aukštyn rankas, o šalia, nukreipęs į jį šautuvą, budi ginkluotas kareivis. Deja, tėvas išbuvo su mumis drauge vos kelias valandas, kol į Želvos mokyklą sugabeno kitus apy-

linkės tremtinius. Atvežus visus į Jonavoje formuojamą tremtinių ešaloną, po keleto minučių atėjo į vagoną ginkluoti kareiviai, jį pakvietė, apsupo, mus su mama bloškė šalin, ir, neleidę nė kaip reikiant atsisveikinti, išsivedė. Mama garsiai ir graudžiai pravirko, tada ir aš jai iš paskos, visai nesuvokdama, kas čia dedasi, tik jausdama savyje jų abiejų skausmą. Visi vyrai tuomet buvo atskirti nuo šeimų ir pateko į Krasnojarsko gulagą. Tėvas ten kirto mišką. Mirė išsekintas, badu, Revučyj lageryje 1943 m., būdamas 46 metų. Apie jo paskutinius gyvenimo mėnesius, apie „laidojimą“ tarp krūvos nurengtų lavonų, bendrame griovyje, man papasakojo likęs gyvas ir iš to lagerio grįžęs buvęs Taujėnų viršaitis Vladas Galinskas. Tas 1941 m. kapavietes vėliau užželdino mišku, ir nepriklausomybės metais bei ankstėliau ten apsilankiusieji jų jau nebegalėjo aptikti. Alinamų darbų išsekinti, rafinuotai lėta bado mirtimi nukankinti jauni vyrai, tąsyk daugiausia Lietuvos inteligentai, žuvo skaudžiau ir net sunkiau nei nušautieji vienkartinė Katynės kulka.

Mus drauge su kitomis moterimis ir vaikais porą savaitių vežė sausakimšais gyvuliniais traukiniais. Iš kelionės labai gerai atsime nu Uralo kalnus, nes buvo saulėta, šviesi diena, ir mums, keliems vaikams, suaugusieji leido galvas sukibus priglusti prie mažo viršutiniame gulte esančio langelio (prie jo dėl oro stokos ne visada tekdavo susirangius ilgiau pasėdėti). Kalnai buvo aukšti, didingi, smailiomis viršūnėmis, gražiai saulės spindulių apšviesti. Atvežė mus visus į Bijską, tą, anot R. Granausko, „Dievo užmirštą, murziną, apskurusį ir atkampiausią Altajaus krašto miestą“. Bijske tremtinius suskirstė atskiromis grupėmis. Mus sunkvežimiais kalnuota trasa nugabeno iki rajono centro Staraja Barda (dabar Krasnogorskoje), o iš ten arklių pakinktėmis dar 30 km į atokią taigos gyvenvietę Bolšaja Rečka (pagal kalnų upelės pavadinimą). Kelionėje mūsų maisto atsargos išseko. Kai iš vežimų iškraustytos, ant ryšulių susėdusios atvežtųjų šeimos ėmė užkandžiauti, pasijutau labai alkana, bet mes nieko neturėjome. Ir čia Zofija Vainilienė su sūnumi Leonu pakvietė mane artyn ir ištiesė didelę duonos riekę, apteptą sviestu. Ta gerumo ranka ir skaniausios pasaulyje lietuviškos duonos kriaukšlėle iškildavo kaip dosnus reginys metų metais. Iš pradžių kelias mūsų šeimas įkūrė Bolšaja Rečka kontoros patalpose. Pasklido gandas, kad iš rajono atvažiavę enkavedistai mus sušaudys, tad kasnakt ant grindų mus suguldžiusios motinos, sulojus šuniui ar išgirdusios žingsnius, su nerimu klausydavosi, ar neatvyko iš rajono NKVD įsakymų vykdytojai. Manydamos, kad mes, vaikai, miegame, jos verkdamo, atvirai kalbėdavo apie sušaudymą, o vos tik pajutusios, kad atsibundame ar sujudame, nutildavo. Aš gulėdavau nejudėdama, apsimesdavau, kad miegu, visa savo esybe sugerdama į save jų baimę ir įtampas virpesį. Tas siaubo jausmas, vaikystėje įsismelkęs į pasąmonę, metų metais iškildavo sapnuose pačiais kraupiausiais sušaudymo vaizdais ir liko, nors ir rečiau, juose iki šiol. Daugybę šeimų, paskui ir mus, apgyvendino dviejuose barakuose. Žiemos mėnesiais atveždavo čia iš apylinkių jaunos kolūkiečius miško kirsti, tad turėjome dar susispausti ir atlaisvinti jiems viršutinius gultus (vadinamus narais). Jie kirto medžius ir pavasarį plukdydavo juos sraunia upe.

Vietos gyventojams iš anksto buvo pranešta, kad čia bus atvežti liaudies priešai. Ir jie, kaip vėliau mums patys pasakojo, nustebę žiūrėjo, kaip iš arkliais pakinkytų vežimų ritasi tie „liaudies priešai“: vaikai ir moterys. Bolšaja Rečka gyventojus taip pat sudarė vien moterys, vaikai ir paaugliai, nes visi vyrai tuo metu jau buvo pašaukti į frontą, ir tik vienas kitas, kai likdavo neužmuštas, grįždavo iš ten: kas be rankos, kas be kojos. Kaimelis taigos gūdumoje sudarė vos ne akmens amžiaus bendruomenę: rankinėmis akmens girnomis maldavome kukurūzus, akmenine piesta iš jų grūdavam kruopas. Niekada čia nėra buvę nei mokyklos, nei parduotuvės, nei felčerio. Savo gyvenime niekas nebuvo matęs nei traukinio, nei lėktuvo, nei garlaivio. Vietinių vaikų požiūriu, mes buvome labai „išprusė“, daug

matę, daug žinantys, vos ne tikri mokslininkai, iš neįsivaizduojamai įdomių kraštų atvykę. Tremtinių moterų ir su jomis atvežtų 14–16 metų paauglių laukė sunkūs miško darbai. Kas rytą juos varydavo į taigą. Ten moterys senoviniaus pjūklais džirindavo storaliemenius, aukštaūgius taigos galiūnus. Tokio darbo niekada nedirbusios, jo nė nesuvokiančios, be įgūdžių, iš pradžių su baime žiūrėdavo, į kurią pusę tas medis nuvirs, ar nenugrius ant jų. Po to žemėn nuleistašias Sibiro pušis reikėdavo nugėti, supjaustyti kaladėmis, sukapti ir malkas sudėti į stirtas. Buvo nustatytos dienos normos, jas tikrindavo. Duonos teduodavo kasdien po kelis šimtus gramų, atsižvelgus į išdirbio normą. Prasidėjo badas. Gelbėjo daiktų mainai. Kas buvo jų atsivežę, keisdavo į bulves, kukurūzus, pupeles. Kas daiktų neturėjo, badavo iš karto. Mažesni vaikai barake nustojo vaikščioti, vos svyruodavo ant laibų kojyčių ir visą laiką prašė valgyti. Panašius dabar matau televizoriaus ekrane, kai rodo tokius iš Afrikos. Naktį iš miego pabudus, ir aš laukte laukdavau, kada pagaliau išauš rytas, kad gaučiau bulvės kašnelį, o tas rytas vis neateidavo. Užsimerki, guli guli, atsimerki, o vis dar tamsu. (Vėliau, kai studijų metais skaičiau K. Hamsuno psichologinį romaną „Badas“, tie potyriai dar kartą atgijo, o maistas nesąmoningai iki šiol siejasi su mintimi, kad jo ims ir pritruks.) Iš bado mirė senos moterys, jų nebuvo kur pašarvoti. Viena jų, miegodavusi šalia manęs, numirė vėlai vakare, niekas nebeturėjo jėgų, o ir nesugalvojo, kur ir kaip ją padėti, tad visą naktį ji, mirusi, gulėjo šalia manęs vos už kelių sieksnių. Niekas iš suaugusiųjų nesiryžo manęs kitur paguldyti ar vietomis su manimi pasikeisti, slapta turbūt dėkodami likimui, kad jų gultai toliau. Kad nebijočiau, tarp mirusios ir manęs pakabino skarą. O man iki išnaktų vis atrodė, kad jinai pakels tą skarą ir pažiūrės, ar aš užmigau, ar ne. Seniausioji barako moteris Viktorija gulėdavo ant rusiškos krosnies, kur dėl šilumos prakurom dar būdavo džiovinamas ir glėbelis malkų. Kai vieną ankstyvą rytą mano motina, įkurdama krosnį, čiupo nuo viršaus medžio pliauską, staiga visus pažadino kraupiai išgąstingas jos riksmas. Paaikėjo, kad vietoj malkos ji nutvėrė naktį ten mirusios Viktorijos atšalusią koją. Karo metais badavo visi kaimelio gyventojai. Pavasarį, atsiradus žolei, atsigaudavom. Kokių tik žolių nesamę valge! Svarbiausioji, vietos tarpe vadinama „kolba“ (kitur čeremša) turėjo laukinio česnako skonį. Jos eidavom rinkti į taigos gilumą ir didžiausias kuprines prisikrovę, su tais sunkiais nešuliais, kepinant saulei (vasaromis ten būdavo 35-40 laipsnių karščio, o žiemomis tiek pat šalčio), puolant dideliems ir kandiems taigos zvimbams, grįždavom kalnų kalnais iki slėnyje įsikūrusio mūsų kaimelio. Tuos laukinius česnakus, labai panašius į mūsų pakalnutės lapus, apvirindavom keptuvėse ir valgydavom kaip skanumyną, svarbiausia, iki soties (tik druskos neturėjom visai).

Po metų nemažai tremtinių grupei liepė ruoštis važiuoti toliau, nesakė kur. Pasklido gandas, kad jais pasirūpino Amerika: esą tuos išrinktuosius tikriausiai ji pasiims pas save arba gražins į Lietuvą. Pasodino su visais kartu į ratus ir mus su mama, nuvežė iki rajono centro ir kažkodėl abi paleido, gražino atgal (gal suklydo, gal sąrašus perpildė). Labai nusiminėme. Tik vėliau sužinojome, kad išvežtieji atsidūrė ne Amerikoje ir ne Lietuvoje, o prie Laptevų jūros. Jų laukė ledjūris ir mirtis ledynuose. Ten išvažiavo Gulbinų, Vainilų šeimos, Ona Štarienė, palaidojusi Bolšaja Rečkoje savo mažas dvynukes, ir kiti.

Porą ar trejetą metų taigos proskynose ganiau viso kaimelio avis– tokią „prestižinę“ vietą gavo mama vietoj darbų miške, o aš ją pavadau. Nesužiūrėjus avys nerdavo į taigą, dingdavo čia pat. Tada per brūzgynus, per dviejų metrų aukščio taigos augaliją, klupdama aukštaūgėse žolėse, braižydamosi basas kojas ir atsitrenkdama į nukritusius dūlėjančius medžių rąstus, kalnų kalnais lakstydavau jų ieškoti. Taigos pakraščiuose striksėdavo burundukai, atokaitoje prie kelmų šildydavosi pilkos ir rausvos gyvatės, už keliolikos kilometrų buvo įsiveisę meškos. (Vėliau, jau be mano priežiūros, dalį avių jos ir papjovė.)

Pasibaigus karui, mama gavo darbo raštinėje ir išsirūpino, kad gyvenvietėje būtų įsteigta pradinė mokykla. Iš rajono paskyrė mums ką tik baigusią vidurinę mokyklą merginą, ir ji tapo mūsų mokytoja. Į erdvią Bolšaja Rečka kontoros patalpą sugužėjo tada visi taigoje gimę vaikai nuo septynmečio iki penkiolikmečio, dar nepažinusio raidžių. Visos keturios klasės mokėmės drauge, iš karto. Aš jau buvau išmokusi rusiškai skaityti iš barake turėtos vienintelės knygos - A. Puškino „Eugenijaus Onegino“. Rusų raides man parodė dailininkė Stefanija Charmanska, dėl garbaus amžiaus ir silpnos sveikatos likdavusi dienos metu su vaikais. Iš jos pramokau ir lenkų kalbos. (Jos ir jos dukters, taip pat dailininkės, Helenos Charmanskaitės Lietuvoje tapytos stacijos ilgai puošė Kavarsko bažnyčią.) Vakaris po miško darbų grįžusi ir subūrusi vaikus ant gultų apie Lietuvos istoriją barako prieblandoje pasakodavo Teodora Šiaučiūnienė, Kernavės muziejaus įkūrėjo Juozo Šiaučiūno žmona. Tad įsteigtoje mokykloje iš karto įstojau į IV klasę. Joje buvome bene trys ar keturi mokiniai. Egzaminų laikyti reikėjo mums keletą kilometrų eiti į Kaltašo valsčiaus mokyklą, prieš tai perbridus akmenuotą, sraunią kalnų upę, be lieptų, vadintą Čipša. Pavasarį ir rudenį ta upė atkirsdavo mūsų gyvenvietę nuo viso pasaulio. Dar prieš saulės tekėjimą įveikdavome brastą ir taigos taku šalia nusidriekusio pelkyno žingsniuodavome tuos kilometrus kuo greičiau, kad tik nepavėluotume į egzaminą. Kitą klasę, jau V, baigiau Staraja Barda rajono centre.

1947 m. slapta pabėgome į Lietuvą. Tremties patirtis labai pravertė: išmokė gyventi iš to, kiek turi (visada be skolų). Iki šiol ją prisiminus, kad ir kaip nesisektų, tą pačią minutę pasijunti materialiai be galo turtingas, o kvėpuodamas tėviškės oru, girdėdamas lietuvišką žodį, dar ir savaip laimingas. (Gerai žinau, kad XXI a. tokios mintys, švelniai tariant, tėra naivumo viršūnė. Atsirado kitokie požiūriai: atsigriebti už tai, ko netekai.)

Lietuvoje motina metus slapstėsi pas gimines (ji vienur, aš kitur), kol (nežinau koku būdu) gavo dokumentus mergautine pavarde, su suklastota gimimo vieta. Netikra gimimo vieta vėliau buvo įrašyta ir man. Tik dėl to mūsų nebesurado. Pagal tuos įrašus mūsų pavardės nebesutapo. Nuo tol nebegalėjau jos garsiai pavadinti mama. Sugalvojome, kad ji yra mano teta. Štai tada ir prasidėjo antrasis, dvasinis, slogiausias „tremties“ etapas Lietuvoje: su išgalvotomis biografijomis, su nuolatine baime, kad pagaus, su negalėjimu pasakyti, ką mąstai ir jauti, su nuolatiniu budrumu, kad tik ko neprasitar-tum ir kad negrįžtum ten, iš kur pabėgai. Vienerius metus gyvenau pas mamos brolių Biržuose, ten išdrįsau įstoti į II gimnazijos klasę, nors mano lietuvių kalbos „išsimokslinimas“ tesiekė tris pradinės mokyklos skyrius, o anglų kalbos, muzikos ir kitų dalykų iš viso nebuvau net girdėjusi. Pasivijau. Kūno kultūros mokytojas M. Styra ten ir pastebėjo mane kaip būsimą sportininkę, trumpų distancijų bėgikę. Greičio buvau išmokusi belakstydamą aukštais ir stačiais Altajaus kalnais. Per treniruotes to paties stadiono takeliais ratą po rato sukdamo vyresnėse klasėse matytas ir to paties mokytojo skatinamas vidutinių nuotolių bėgikas Vladas Garastas, tada dar ne krepšininkas, o lengvaatletis. Vėliau 100 metrų startuodavau su jo būsima žmona Irena Aleksaite. Man sekėsi sprintas, bet į spartakiadą važiuoti gimnazijos rinktinėje atsisakiau, niekas iš giminių nė nebūtų leidęs. Be to, tą vasarą buvau nutarusi bent kiek kompensuoti praleistus ketverius mokslo metus ir be jokių korepetitorių, atsivertusi vadovėlius, savarankiškai mokiausi dalyką po dalyko, kad eksternu išlaikyčiau egzaminus į aukštesnę gimnazijos klasę. Tuo metu motina, draugų padedama, įsidarbino Joniškėje, baigė buhalterijos kursus ir nuo tol niekada nebedirbo mokytoja, visada visiems liko buhalterė. Atsikrausčiau į Joniškį ir aš. Išsinuom-ojome mažytį kambarėlį, nebepriklausėme nuo kitų. Bet čia pat už mūsų durų buvo įsikūrusi jauno saugumiečio šeima, ir jie vaikščiodavo per mūsų pereinamą vos keletą kvadratų naująjį būstą. Tad

net namie reikėdavo laikyti liežuvį už dantų, neprasitarti, nepasakyti: „Mama“. (To kreipinio turėjau atsisakyti ilgiems dešimtmečiams.) Joniškyje pirmiausia nuėjau į gimnaziją laikyti egzaminų – klasę persukti. Visus dalykus vieną po kito išlaikiau per dvi dienas. Iki šiol esu dėkinga fizikos mokytojai Konstancijai Samulionienei, literatūrologo dr. Algio Samulionio motinai, patikėjusiai man avansu, kad fizikos mokslo spragas įveiksiu būsimų pamokų metu. Ir tikrai ten labiausiai pamėgau tiksluosius mokslus, ypač matematiką (dėstė mokyt. Vincas Lataitis).

Nuo tada, kai įsikūrėme, Joniškis man tapo tikrąja Lietuva, ten lengviau atsidusome, laisviau pasijutome, supratau, kad iš tikrųjų esu į Lietuvą grįžusi. Iš Joniščio važinėdavau į respublikines moksleivių spartakiadas, šokau tautinių šokių būrelyje, vaidindavau klasės spektakliuose, su mokyklos choru pirmą kartą gyvenime vykau į respublikinę dainų šventę. Bet po kelerių metų ir iš čia buvau iškeldinta. Saugumas mus susekė ir vidury mokslo metų teko bėgti, šį kartą į Šiaulius, – ten motinai atsirado buhalterės vieta. 1953 m. baigiau Šiaulių II vidurinę mokyklą (anksčiau vadinta II mergaičių gimnazija), bet visa širdimi likau Joniškyje, kur į nuolatinius labai draugiškos klasės susitikimus tebevažinėju iki šiol. O dabar čia dalyvauju Vilniaus joniškiečių draugijos „Sidabrė“ (Joniščio upelis) susibūrimuose.

Vilniaus universitetas: lietuvių kalba ir literatūra

Į Vilniaus universiteto filologijos fakultetą įstojau be didesnių sunkumų ar svarstymų. Trumpos diskusijos vyko tik su mama: mokyklą baigiau aukso medaliu, be stojamųjų egzaminų mane būtų priėmę, kur tiktai noriu, tad ji labai pageidavo, kad studijuočiau mediciną. Medicinos nenorėjau, farmacijos taip pat. Jei likimas būtų leidęs baigti Joniščio mokyklą, tikrai būčiau stojusi į VU matematikos fakultetą. Bet Šiauliai padarė savo: matematikos mokytoja nutolino mane nuo savo dėstomo dalyko (nors ir čia iš jo turėdavau penketą). Grįžusi po pamokų, dar ir čia pirmiausia puldavau prie matematikos, spręsdavau uždavinius į priekį, kol jie dar nepaaiškinti, – taip būdavo įdomiau. Per pertraukas konsultuodavau silpnesnes to dalyko mokines, tarp jų ir būsimą kompozitorę Genovaitę Vanagaitę. Įniršdavau, kai mokytoja mano parengtai mokinei mažindavo pažymį vien todėl, kad ji esą apskritai ne matematikė, visai nepaisydama, kad pamoką ši atsakė gerai. Genovaitė tikriausiai jau ir tą mokytoją užmiršo. O man ta matematika ėmė prarasti viliojančias savo spalvas. Be to, literatūrą Šiauliuose tuo laiku ėmė mums dėstyti Šiaulių pedagoginio instituto dėstytoja Petronėlė Česnulevičiūtė, neseniai baigusi dramos studiją, puiki oratorė ir literatūros žinovė. Mėgau knygas, rašinėju, ir ta sritis nugalėjo pamėgtąją. Matyt, tik šios puikios mokytojos lituanistės dėka net kelios mūsų laidos abiturientės taip pat pasirinko lituanistiką. Tokia, deja, yra mokytojo įtaka bręstančiai asmenybei.

Stojant iškilo kitas, visai nenumatytas keblumas. Per mandatinę komisiją staiga man buvo liepta liepta stoti į Maskvos poligrafijos institutą. Ten esą reikalingi studentai iš Lietuvos, o čia jų esą per daug. Nesutikau. Kai atkakliai tvirtinau, kad ten nestosiu, ėmė įkalbinėti gražiuoju: drašino, kad nenuogastaučiau, kad rusų kalbą palapsniu išmoksiu, žadėjo dvigubą stipendiją, po studijų gerai apmokamą darbą, gerą vietą didesniuose miestuose. O kai ir to atsisakiau, komisijos nariai aršiai supyko. Kapojaisi su jais aštriai, su įkarščiu, net rizikuodama, kad manęs visai niekur nepriims. Ginčijausi, nes labai nenorėjau grįžti į Rusiją, net ir keleriems studijų metams. Išėjau iš komisijos nusiminusi, sukrėsta, nežinodama, kaip bus. Bet priėmė čia, Lietuvoje.

Dėstytojai ir mokslo draugai

Į filologų kursą tais metais lituanistų studentų priėmė net 75. Atėjau į pirmą paskaitą nieko nepažindama, tik savo klasės drauges. Visi bendrakursiai buvo tarp savęs jau net susigyvenę, mat visi drauge buvo laikę stojamuosius egzaminus, o aš juose nedalyvavau. Lietuvių literatūros katedros vedėja buvo tada dar doc. Meilė Lukšienė. Ori, iškili, reiklė dėstomo dalyko žinovė, ji ir iš mūsų reikalavo tvirtų žinių, erudicijos, apsiskaitymo. Jos paskaitų struktūra mums būdavo neįprasta; kiekvienos paskaitos pabaigoje ji pateikdavo sąrašą veikalų, mokslinių straipsnių, kuriuos ruošiantis temai būtina perskaityti. Tai buvo metmenys ir nuorodos savarankiškomis mūsų studijoms. Pirmą kartą labai aiškiai pajutome, kad nebesame mokiniai. Mus tik skatino, patarė ir paliko žinotis patiems. Dėstytoja pareikalavo sekti respublikos literatūrinį gyvenimą ir kaip būtiną dalyką literatūrinę spaudą. Atsimenu, paklausė auditorijos apie tos savaitės diskusiją „Literatūroje ir mene“. Niekas iš auditorijos nežinojo. Ji labai nustebo. „Nejaugi nesuprantate, – dėstė ji, – kad „Literatūra ir menas“ spausdinamas būtent jums, lituanistams ir tik po to visiems kitiems. Prašom jį skaityti“. Rimtai veikalus studijuojančius studentus ji greitai atskirdavo nuo studentaujančių, bet tokių mūsų kurse, rodos, nė nebuvo. Susirinkę iš tolimiausių Lietuvos kampelių, visi įnikome į mokslą.

Pagarbą sau, savo profesijai ir universitetui palaiapsniui ugdė mummyse tada dar tik 38 metų doc. Jurgis Lebedys, būsimas garsus profesorius, dėstęs mums, pirmakursiams, nelabai dėkingą senosios lietuvių literatūros istorijos, pirmosios lietuvių raštijos kursą. Skaitė jis gana tyliu balsu ir pradžioje visai nekreipė dėmesio į mūsų šurmulį (šurmuly kasdien kildavo dėl to, kad mums paskyrė per mažą auditoriją, joje netilpome). Mūsų nuostabai profesorius nė vieno net nedrausmino (o mes, jausdamiesi daugiau dar mokiniai nei studentai, to tiesiog laukte laukėme). Dėl didesnės auditorijos, kurios pirmiausia iš jo pareikalavome, jis su jam vienam būdinga ramia išraiška pareiškė, kad kreiptumėmės ne į jį, o į dekanatą, pagaliau, kad mes patys nutartume, reikia mums jo paskaitų ar ne. Ir tiems, kurie jau dabar nusprendė, kad nereikia, jis maloniai leisiąs išeiti pro duris, kad ir šią akimirką, o jei panorės, jie galės ir ateityje nesirodyti. Keletas tą dieną tuo leidimu pasinaudojo, dauguma liko. Taip susibūrė rimtai jo paskaitų klausantis studentų branduolys. Buvau jų tarpe. Kitais metais prof. J. Lebedys vedė mums seminarus. Parašę referatus, juos seminare aptarinėdavome. Būdavo skiriami „oficialūs“ oponentai, vykdavo diskusijos. Pirmą kartą labai iškilmingai ir pagarbiai turėdavome vienas kitam oponuoti, lyg būtume parašę ne referatą, o tikrą disertaciją. Kaip visada gražiai paslėpta, subtili „lebediška“ ironija taip smagiai atskleidavo mūsų nežinojimą, mūsų skuboto rašymo trūkumus, kad tik dabar ją galime visu puikumu suvokti. Suradęs dalykines klaidas, profesorius su didžiausiu orumu padėkodavo, kad referentas savo tyrinėjimais atskleidė tokių štai įdomių, dar iki šiol nežinomų ir niekur negirdėtų literatūros įvykių ir nesididžiudamas maloniai su mumis jais pasidalijo. Tad labai norėtų sužinoti, kokį naują archyvinį šaltinį šis atrado. Panašiai su subtilios ironijos gaidele kartais vykdavo ir šio dalyko egzaminas. Ankstyvoji lietuvių raštija nebuvo mums tada pats įdomiausias dalykas, tad profesoriaus dalykines, originalias mintis, kaip ir jo paties didžią asmenybę, įvertinome daug vėliau.

Kita iškili figūra buvo prof. Juozas Balčikonis. Mums imponavo, kad yra garsus kalbininkas, mokslininkas, o kad tikras profesorius, aišku buvo dėl to, kad senas. Jo didingumą ir pasišventimą mokslui taip pat tik daug vėliau suvokėme. Mums jis užduodavo namų darbo temas, tokias, kaip, pvz., „Arklis naudingumas žmogui“, ir ištaisytas rašinių klaidas viešai aptardavome auditorijoje. Į paskaitas liepdavo atsinešti po laikraštį ir raudonu pieštuku taisyti jame kalbos klaidas. Atsimenu, tąsyk labiausiai raudonais brūkšniais buvo išmarginta „Tiesa“, nuo vedamojo iki skelbimų ir netgi įrašų apie te-

lefonus. Buvome mokomi užrašinėti gyvosios kalbos žodžius didžiajam lietuvių kalbos žodynui, kurį tuomet leido ir redagavo. Tais užrašytais ir tiksliai sukirčiuotais žodžiais atsiskaitydavom per įskaitas. Vargas buvo tiems, kurie neturėjo tarmės. Vertino kiekvieną, kas buvo kilęs iš kaimo, kas kalbėjo gyvąją liaudies šneka. Tie su juo greitai pasinerdavo į pokalbį, o kitokius mandagiai pavarydavo „dar pasimokyti“. Didesnių miestų, kuriuose kas gimė ar mokėsi, jo akivaizdoje visi ėmėme viešai ir garsiai išsižadėti. Man, tikros tarmės neturėjusiai, gyvenusiai įvairiose Lietuvos vietose ir ne vien Lietuvoje, teko pasisakyti, kad esu nuo Joniškio. Tarmiškus žodžius parsiusdindavau iš savo klasės draugių joniškiečių. Tiek, kiek jos parašydavo ir paaiškindavo. Per vieną įskaitą (jose nuo ryto iki popietės, kad durų veltui nevarstytume, drauge sėdėdavo ne grupė, o visas kursas) profesoriui mano atneštas tarmės žodis apie daržinės kampą labai patiko. Jis pagyvėjo ir papildomai paklausė, o kaip esą toje vietovėje vadinami dar ir kiti daržinių kampai. Sutrikau, bet kai ką ir pati atsiminusi baimingai pratariau. Pataikiau. Tereikėjo perrašyti kortelę. Kol perrašiau, profesorius nutarė įskaitos priėmimą baigti, atsistojo ir liepė visiems ateiti kitą dieną. (Niekada nežinodavome, kada įskaita nutruks.) Atėjau kitą, pasirašė iš karto. Egzaminui artėjant, rūpėjo ne tik žinios, bet ir apranga. Profesorius labai mėgdavo kukliai apsirengusias merginas, o ypač baltomis apykaklėmis, be iškirptės. Tokiais rūbais ir pasipuošdavome. Egzaminą mūsų apykaklėtės „laikydavo“ po kelis kartus: dėl jų stygiaus skolindavome jas viena kitai. Iki šiol nežinau, kokio atsitiktinumo dėka egzamino metu gavau labai gerą įvertinimą. Mat trejetų mums neberašė, nes profesorius buvo girdėjęs, kad trejetą gavus būdavo nubraukiama visa stipendija. Prastai atsakinėjusiųjų dar paklausdavo, ar negalėsiąs studentas išsiversti be tos valstybinės pašalpos (taip vadino stipendiją). Paskui nenoromis parašydavo ketvertą, susijaudinęs atsainiai pastumdavo pažymių knygelę ir pratarėdavo: „Eik, tamsta, vis tiek nieko nemoki“. Prastesnius pažymius gaudavo ir gerai besimokantys, jei atsakinėdami ne taip sukirčiuodavo žodį, nežinodavo savo pavardės kilmės ar nesugebėdavo paaiškinti, pvz., ką apie daiktavardį savo gramatikoje kalbėjo F. Kuršaitis (toji autorinė XIX a. lietuvių kalbos gramatika buvo parašyta vokiškai). Ir jeigu studentas sakydavo, kad jos neskaitė, nes mokykloje nesimokė vokiečių kalbos, tokiam patardavo skubiai pereiti studijuoti į totorių kalbos fakultetą. Prof. J. Balčikonio paskaitose įdiegtas gimtosios kalbos jausmas mumyse liko iki šiol. Aukšta jo figūra, jis pats būdavo lyg regimas lietuvių kalbos paminklas, mokęs mus branginti kiekvieną lietuvišką žodį. Žodis jo lūpose iš tiesų būdavo gyvas lyg žiedas ar augalas, kurio nevalia marinti.

Nelengvą lietuvių kalbos istorinės gramatikos kursą labai įtaigiai ir įdomiai mums skaitė tada dar visai jaunutis dėstytojas Zigmas Zinkevičius. Dėstė jis gyvai, atmintinai, be konspektų, tai pribėgdamas prie lentos ir įvairių kalbų žodžius joje įrašydamas, tai vėl grįždamas atgal prie stalo ir taip džiaugsmingai mums kalbos dėsni pateikdamas, lyg čia pat, mūsų akyse, vyktų didžiausias atradimas. Baltų, prūsų, indoeuropiečių kalbų ir jų žodžių kaita, jų galūnių raida iš jo lūpų skambėjo kaip įdomiausias detektyvas, kurio tęsinys, skambučiui nuaidėjus, žinojome, dar persikels ir į kitą paskaitą. Mokslą apie atskirų lietuviškų žodžių kilmę, jų istoriją, sąsajas, apie tokią, rodos, visai neįdomią discipliną, jis perdavė mums su tokia meile ir šiluma, kad ir šiandien sunku suvokti, kaip jam tai sekėsi padaryti ir kodėl mes, literatai, ne kalbininkai, šios paskaitos taip labai laukdavom.

Literatūrą studijuojantiems ne tik mūsų kurso literatams, bet ir kitiems pati mylimiausia buvo jauna ir brandi dėstytoja Vanda Zaborskaitė. Ji mums skaitė estetikos kursą, vėliau literatūros teorijos įvadą, literatūros istoriją, vedė Maironio poezijos seminarus. Mūsų auditorijoje į jos paskaitas rinkdavosi ir kitų kursų, net kitų specialybių studentai, ateidavo žmonių, besidominčių literatūra, iš viso Vilniaus miesto. Jos interpretuojami literatūros kūriniai čia pat įgaudavo naują matmenį, atgydavo

vaizdais, mintys būdavo perteikiamos su dideliu meniniu įtaigumu. Paskaita tapdavo panaši į teatro spektaklį. Jai pasibaigus, auditorijoje būdavo tokia rimties tyla lyg išklausius pakiliausią simfoniją. Niekas nepajudėdavo iš vietos, neskubėdavo išeiti. Prof. V. Zaborskaitės paskaitų dėka jau pirmame kurse supratome, kad literatūros mokslas nėra vien mokslas, bet ir tikrų tikriausias menas. Savo mąstysena, intelektu, žiniomis, taip talentingai išsakomomis, ji subtiliai formavo mūsų jauseną, giliausią mūsų dvasinį pasaulį.

Atmintyje liko ir dėstytoja Aurelija Rabačiauskaitė, literatų grupei skaičiusi speckursą apie Petrą Cvirką. P. Cvirkos kūrybą ji tyrinėjo labai savitai, jos dėstomi postulatai rodė ją esant labai savarankišką asmenybę, išsakančia ne vadovėlinę, o savo suvoktą, subrandintą tiesą, pagrįstą literatūros duomenimis, bet dažnai visai neatitinkančią taisyklę oficialiai patvirtintos nuomonės apie vienus ar kitus tarybinių rašytojų veikalus. Prasidėjus semestru, kiekvienam tekdavo iš anksto pasirinkti, kuri iš lygiagrečiai atskiriomis temomis tuo pat metu dėstomą literatūros seminarą lankysime. Apsispręsti kartais būdavo nelengva. Kartą buvau užsirašiusi pas dėstytoją Ireną Kostkevičiūtę, ji mane išrinko tos grupelės seniūne, bet netrukus tvarkaraštyje atsirado tuo laiku žinomiausio literatūros kritiko Kosto Korsako pavardė. Dar neprasidėjus užsiėmimams, perėjau pas ją, kur buvo susitelkę kurso vaikinai: Leonas Gudaitis, Raimondas Kašauskas ir kiti. K. Korsakas, kaip visada, buvo apkrautas begale visuomeninių pareigų, užtrukdavo posėdžiuose, užsienio komandiruotėse ir studentų seminarams tiesiog neturėdavo laiko. Iš rudens padalijęs A. Vienuolio romano „Puodžiūnkiemis“ temas (pats ką tik buvo parašęs apie jį kritikos studiją), seminaruose retai pasirodydavo. Kai kiti bendrakursiai sėdėdavo seminarų grupėse, mes vis turėdavom laisvas valandas. Parašėm po darbėlį be didesnių aptarimų. Mūsų seminaro vadovas pavasarį tuos rašinius surinko, paskubomis įvertino. Įskaitai reikėjo tekstus pataisyti. Ne visi ir pataisė, nujausdami, kad dėstytojas nesuskubs jų perskaityti. „Puodžiūnkiemio“ nemėgau. Apie nemėgstamą kūrinį, tokį kaip šis, taip atmestinau nei iki tol, nei po to nesu rašiusi. Per dieną „sukurtas“ ir per vieną naktį Tauro bendrabutyje iki paryčių perrašytas seminarinis, glaustas ir lakoniškas, kažkodėl nebuvo supeiktas.

Įsiminė prof. V. Zaborskaitės seminaras apie Maironio kūrybą. Ją su manimi gvildeno Henrikas Čigriejus, Juozas Girdzijauskas, Leonas Gudaitis, likę ir toliau gerais mano bičiuliais. Vienoje grupėje egzaminus laikydavo poetas Jonas Juškaitis, būsimas terminologas Algimantas Kinderys, būsimą profesorė Aldona Paulauskienė (tada Platūkytė), gretimoje grupėje jau tada garsėjo kalbininkas Vytautas Vitkauskas. Drauge studijavo ir būsimas kultūros ministras Jonas Bielinis, poetas Paulius Drevinis (vėlesniame kurse). Įvairiausiomis literatūros ir politikos temomis dažnai diskutuodavau su grupės drauge Nijole Lapinskaite (dabar prof. Elena Bukelienė), būsimą ilgametę, talentingą Vilniaus 22 vidurinės mokyklos pedagogę Jadvyga Maliaukaite (Vaitkevičienė), kalbininke Laimę Plungaitę, Aldoną Kederytę (Gustiene), kalbos ir muzikos žinovę, Šiaulių gimnazijos suolo drauge Dalia Banevičiūtę (Tupčiauskiene), gretimos specialybės žurnalistę Janina Šinkūnaite ir daugeliu kitų.

Kurso draugai spietėsi bendrabučiuose, niekas neturėjo pinigų butą išsinuomoti. Iš 75 asmenų tik trys vilnietės gyveno savo namuose. Joms nė nepavydėjome: ateidavo jos tik į paskaitas ir nuo svarbiausių mūsų studentiškių įvykių būdavo atitrūkusios. Visas gyvenimas virte virė bendrabutyje, jo skaitykloje, valgykloje, vakarais linksmose eilėse prie virinto karšto vandens katilo ar keičiamos patalynės, koridoriuose ir kambariuose. Trejetą metų viename kambaryje gyvenome 14-ka. Ir tos visos nuolat marširuodavome per gretimą pereinamą kambarį, kuriame buvo įsikūrusios dar devynios. Štai toks būrys. Suvažiavę iš nedidelių Lietuvos miestelių, kaimų ir kaimelių, iki tol prie didesnio komforto

nė nebuvom įpratę (bent jau aš), tad buitinių patogumų stoka nebuvo labai svarbi. Nesipykdavome, rašėme kambario dienoraštį, būdavom draugiškos, linksmos, būriu klegėdavome į kiną (į pirmas eiles, kur pigiausia), savaitgaliais bėgdavom į šokius, šurmuliuojančius ir bendrabučiuose, ir Čiurlionio Aktų salėje, „galiorkose“ stebėdavome garsesnių teatrų spektaklius.

Nuo antro kurso pradėjau dainuoti VVU akademiniam chore, t. y. nuo tada, kai bėgimo take stadione patyriau rimtą kojos traumą. Mat, vos įstojusi į universitetą, netrukus sužinojau, kad manęs nė neatsiklausus, jau esu įrašyta į Istorijos-filologijos fakulteto sportininkų rinktinę ir turiu ateiti į treniruotę. Universitetą pasiekė žinios, kad būdavau nuolatinė moksleivių spartakiadų dalyvė. Persikėlus į Šiaulius, nesant tuo laiku geresnių sportininkų, dažnai startuodavau Šiaulių srities suaugusiųjų grupėse Vilniuje, sporto komiteto prikalbinta. Sporto organizatoriai, manęs nė neparodę gydytojams, įgydavo už mane pažymą, kad visai tinku bėgti ir už suaugusius, nes jų trūko. Pirmame universiteto kurse iš karto patekau pas tuo metu žymiausią lengvaatlečių trenerį Viktorą Barkalają, kiek vėliau treniravusį bėgiką Joną Pipynę ir kitus garsius Lietuvos sportininkus. Sprinte, estafetėse man sekėsi, tad treneris ir man pranašavo sporto ateitį. Deja, per treniruotę bėgdama sutrenkiau koją. Vis laukiau, kada ji sugis, nors jokių gydymo procedūrų niekas nesiūlė, o aš pati apie jas nieko nė nežinojau. Treneris ilgiau negu aš pati apgailestavo mano kojos traumą ir nesėkmę. Kai vilties nebeliko, po metų įstojau dainuoti į Vilniaus universiteto akademinį chorą. Dar ilgą laiką stadionas viliojo labiau negu dainavimas, ten buvau tikrai reikalinga. (Ir dabar, kai seku transliuojamus lengvosios atletikos čempionatus, iš karto matau, kas pernelyg jaudinasi starte, kas netikusiai perduos estafetės lazdele, kas per anksti pradėjo finišuoti ir kas ties tako posūkiu uždelsė). Per tuos dainavimo metus VVU chore nedaug jam naudos tedaviau: neturėjau nei stipraus balso, nei muzikinio išprusimo, tik pomėgį dainuoti. Bet choras daug davė man. Tiksliau, jo dirigentas ir kompozitorius doc. Pranas Sližys ir pats jo vadovaujamas dainininkų sambūris. Daugeliui mūsų, nė nepažinojusiems gaidų, choras buvo tikroji muzikos mokykla, tautiškumo ir patriotizmo ugdytojas. Dirigentas (taip visada jį vadinom) ne vien lavino mūsų klausą, dainavimą. Savo asmenybės pavyzdžiu, tarp dainų įterpta viena kita mintimi jis mokė mus etikos, estetikos. Kaip talentingas pedagogas subtiliai ugdė mumyse lietuvišką dvasią, meno suvokimą. Choro lankymas greitai nustojo buvęs pareiga. Repeticijų laukdavom kaip įdomaus susitikimo su Dirigentu, su lietuvių liaudies dainų tradicija, su žymiausių kompozitorių kūriniais, muzikos klasika. P. Sližio iniciatyva buvo įkurta Pabaltijo studentų dainų šventė „Gaudeamus“, vėliau tapusi tradicine. Pirmojoje dalyvavome Tartu mieste 1956 m. Su choru pirmą kartą aplankiau Leningradą ir Maskvą. Buvau choro valdyboje, rašiau choro metraščių, verčiau į lietuvių kalbą dainų tekstus. Dirigento dėka dainininkų branduolys buvo susigyvenęs artimiau nei to paties kurso draugai, ir ta giminytės dvasia net po daugelio metų buvusius choristus sieja iki šiol. Baigusi studijas, dar trejetą metų ten dainavau, kaip dirigentas juokdavosi, bent keli dainavome „aspirantūroje“. Kiti užsiliko dar ilgiau. Vėliau, jau dirbdama, lankiau Mokslų akademijos chorą.

Kaip atėjau į Lietuvos mokslų akademijos biblioteką

Į Mokslų akademijos biblioteką mane pakvietė mano buvusios mokytojos sesuo Onutė Česnulevičiūtė, kai jos kolegė Alfreda Rožienė perėjo dirbti iš komplektavimo į skaityklą ir bibliotekoje atsirado laisva vieta. Prieš tai mėginau įsidarbinti ne viename laikraštyje. Turėjau diplomą be paskyrimo, darbo ieškojau pati. Greitai supratau, kad laikraščių redakcijose man ne vieta. Tiesa, mane išklausedavo, netgi duodavo kokią nors užduotį, o paskui paaiškėdavo, kad spaudos darbuotojai turi

būti arba partijos nariai, arba komjaunuoliai, kitaip dirbti galėjai nebent korektūroje. Siūlė pasilikti, esą ir čia, pradėjus dirbti, bus galima į komjaunimą įstoti. Neįstojau nei mokykloje, nei vėliau. Universitete Jonas Bielinis labai apdairiai ir atkakliai, net per kitus, mane vis įkalbinėjo „padidinti komjaunuolių gretas“, nes gerai besimokydama, anot jo, savo pavyzdžiu patraukčiau ir kitus (tarsi būtų reikėję pavyzdžių!). Jam nuoširdžiai rūpėjo jo vadovaujamos fakulteto komjaunimo organizacijos augimas, o man – neskleisti melo tolyn savąja „biografija“. Neįsigijusi komjaunimo bilieto, nustočiau ieškoti vietos redakcijose ir 1958 m. lapkričio 1 dieną pravėriau bibliotekos duris. Savo kabinete mane priėmė direktorius Stasys Brašiškis. Pokalbis su juo išliko visiems laikams, gal ir todėl, kad tai buvo pirmoji mano darbovietė, pirmasis jos vadovas. Dar ir dabar atsimenu tą neišmatuojamą oficialumą ir šalčiu dvelkiantį atsainumą, su kuriuo buvau sutikta. Žinojau, kad jis garsus, senas revoliucionierius ir vis bijojau, kad jam paklausus apie mano gimimo vietą ar tėvus, nesupainiočiau to, ką savo autobiografijoje buvau prikūrusi. Įtemptai ir su baime laukiau tokių klausimų. Bet greitai jis nukrypo į savo paties prisiminimus, paklausė, kaip mano sveikata ir papasakojo, kad jeigu yra kokių sutrikimų, tai ir man atsitiks taip kaip Juliui Janoniui, kurį pats gerai pažinojo ir kuris numirė visai jaunas. Po netrumpų jo praeities reminiscencijų pokalbis tuo ir baigėsi. Kai mane išrinko į bibliotekos sienlaikraščio redakciją (tek-davo vos ne visą jo plotą pačiai prirašyti, nes niekas nerašė, kad ir žadėdavo), vėliau, kad ir kiek ir kokių visuomeninių pareigų beturėdavau, į mano charakteristikas šis direktorius visada kaip nuopelną įrašydavo tik vieną – sienlaikraščio redagavimą.

Komplektavimo skyriuje drauge su manim tąsyk dirbo Gediminas Selmistraitis, Irena Ilikevičienė, Jadvyga Basijokaitė (vėliau Karpičienė) ir kiti. Dažnai duris čia praverdavo Adolfas Ivaškevičius, Viktorija Dičiuvienė, Elena Mironaitė (aktorės pusseserė). Apie šio skyriaus vedėją, darbo atmosferą, kaip ir apie toli nugrimzdusį, bet neužmirštą laiką – gerai arba nieko. Taigi nieko.

Tikrąjį darbą atradau tik rankraščių padangėje. Čia atėjau kaip jo fondų saugotoja vietoj Janinos Šliubauskienės, įdomios, labai dailios, raiškaus būdo moters, perėjusios dirbti, rodos, į Teatro draugiją ir nebaigusios kartu su V. Abramavičiumi pradėto rengti veikalo apie feodalių žemės valdų inventorių, kurių dalį ji buvo aprašiusi. Vladas Abramavičius (1909–1965), kultūros istorikas ir literatas, didelio takto ir malonaus būdo žmogus, vadovavo skyriui nuo pirmų pokario metų. Mano darbo metu jis vienintelis dar dėstė ir universiteto studentams bibliotekininkams rankraščių teorijos kursą. Skyriuje tada dirbo 5 asmenys. Jo struktūrą sudarė: vedėjas, skaityklos darbuotoja, fondų saugotoja ir 2, vėliau 3 rankraščių aprašinėtojai. Iš pat pradžių skyrius turėjo atskirą skaityklėlę ir 2 kabinetus. Ten darbavosi Ona Česnulevičiūtė, Stasė Paulauskienė, tuoj pat ir Jonas Vytulis, iš „Žinijos“ draugijos atėjo Pranė Juodvalkienė (pas ją dažnai lankydavosi jaunutis jos sūnėnas Rimantas Juodvalkis, dabar žymus kino operatorius), paskui atsirado ir kiti. Rankraščius įskaityti, iš atskirų pabirų lapų jų vienetus sudarinėti, juos anotuoti, kataloguoti bei sisteminti mane mokė lotynų kalbos žinovė, darbšti prieškarinio kartos inteligentė, baigusi Vytauto Didžiojo universitetą, Stasė Paulauskienė, kadaise dėčiusi lotynų kalbą S. Nėries vidurinėje mokykloje, dirbusi kiek ir VVU bibliotekoje, po to vadovavusi MAB Retų spaudinių skyriui. Jau pirmomis dienomis gavau tyrinėti kapitulos dokumentų lapus. Tuo laiku buvo tvarkomas Vilniaus kapitulos fondas, 1956 m. arkikatedros remonto metu aptiktas užmūrytas sienoje. Visi ties juo plušėjo, bet didžiausią įnašą paliko Stasė Paulauskienė (aprašė ir pergamentus). Daugelis žmonių prie jo dirbo, vėliau apie porą metų buvo sisteminama milžiniška fondo kartoteka, o viso skyriaus talkų metu ir patys rankraščiai, kol pernumeravus laikinus vienetus į nuolatinus, jų pasidarė net 27 511. Metams bėgant, Rankraščių skyriaus darbų apimtys augo, darbuotojų taip pat gausėjo,

buvome išaugę net iki 8. Tačiau nuo 1981 m., išėjus į pensiją Leokadijai Šuminaitei, iš skyriaus „išėjo“ ir vyriausiojo bibliografo etatas. Žadėta, kad laikinai, bet jis kažkur užtruko. (Daugiau kaip dvidešimt metų skyriuje buvome vis šešiese, dabar vėl septyni, net su puse.) Ir vėl, kaip Vilniaus kapitulos aprašymo laiku, pasikartojo ilgametis dar didesnio Vilniaus arkivyskupijos fondo (F318) dokumentų tvarkymas. Dabar jau su pirmuoju rankraščių elektroniniu katalogu.

Po Vlado Abramavičiaus mirties nuo 1965 m. skyriui vadovavo Antanas Trakymas, po to kurį laiką vedėjo pareigas ėjo Rimantas Jاسas. MA prezidiumas dėl JAV gyvenančio R. Jاسo tėvo jo kandidatūros nepatvirtino, tad paskirta buvo Elena Treinienė (vadovavo 1972–1986 m.), paskui aš (1987–1992), tada Ovidijus Léveris (nuo 1992-ųjų, vidurio iki 1998 m.) ir dabar Rima Cicėnienė (nuo 1998 m.). Per tuos praėjusius dešimtmečius, man dirbant vienoje vietoje, žmonės keitėsi aplink mane kaip kaleidoskope, ėjo vienas po kito ir su daugeliu teko už vieno stalo pasėdėti, neįskaitomas tekstų rades patyrinti, įvairius darbo rūpesčius aptarti. Suskaičiavau savo skyriaus bendradarbius, jų būta per 30. Vietoj tų, kuriuos radau atėjusi, greitai atsirado Ginda Šulkina, paskui Elena Treinienė, kurį laiką dirbo Stasė Dubčianskienė, Elena Karaliūtė, Lolita Kokštienė (kapitulos kartotekos sisteminioji), istorikai Rimantas Jاسas, Rimantas Steigvila, filologė Violeta Nastopkienė, fondų saugotoja geografė Zita Badikonytė, bibliotekininkai Jonas Vytulis, Stefanija Galdikaitė-Zemlickienė, istorikė Jūratė Valužytė, buvusios mokytojos Leokadija Šuminaitė ir Stasė Juodienė, kalbininkas Letas Palmaitis, istorikas Vincas Martinkėnas, vėlesnieji Rita Repšienė, Rasa Dičiuvienė, Audrė Trumpienė, Erika Kuliešienė, Rokas Tracevskis ir dar daugelis. Po metų kitų visai kitą profesiją pasirinko čia paskirta gabi jauna klasikinės filologijos absolventė Stasė Paškonytė (ją rekomendavo prof. Eugenija Ulčinaitė), taip pat bibliotekininkystę baigusi, diplomini iš rankraštinių fondo rašiusi ir labai čia norėjusi dirbti, o paskui savo nuomonę pakeitusi Aušrelė Išoraitė ir dar ne vienas kitas. Vieni užsibūdavo kelerius metus, kiti mažiau, dalis čia rasdavo tik laikiną priebėgą arba supratę, kiek susikaupimo, atdidos ir tikslumo reikalauja šis kruopštus ir palyginti taip nedaug apmokamas darbas, ieškodavo sau palankesnių sąlygų kitur. Dar kiti nenorėdavo pavirsti intelektualiniais juodadarbiais, kai jų sunkiai įskaitomus, labai nelengvai iššifruojamus senųjų rankraščių tekstus, panaudodavo tik kiti, o patys jie taip ir likdavo anoniminiai, prirakinti prie aprašų normų galeros (tada rankraščių tvarkytojams daug rečiau buvo planuojami straipsniai). Metams bėgant skyriaus žmonės vis dažniau ieškodavo pelningesnių darboviečių. O darbovietės pačios ieškojo manęs. Pirmiausia buvau rimtai kviečiama į Respublikinę (tada dar ne M. Mažvydo) biblioteką, bet visai į kitą skyrių nei rankraščiai. Kitą kartą kviečiama vien dėl draugiškumo sutikau padėti iš mūsų Bibliografijos į naujas VUB Rankraščių skyriaus vedėjos pareigas išėjusiai Aldonai Dzetaveckaitėi (konsultuodavau ją telefonu), bet numatytas neblogas etatas jos skyriui tada dar nebuvo patvirtintas. Kantriausiai manęs laukė „Minties“ leidykla. Vienas jos vadovų, buvęs mano bendrakursis, vis įkalbinėjo, vis liepdavo dar pagalvoti ir du mėnesius laikė man neužimtą gana pinigingą etatą, laukdamas, kad pereisiu ten dirbti. (Dar ir dabar neseniai sutiktas, nuoširdžiai paklausė, kodėl tada neatėjau.) Tuomet rašiau vakarais disertaciją. Naujas darbas iš karto būtų pareikalavęs naujų igūdžių ir disertacijai jėgų nebūtų likę. O savo skyriaus viduje vis dar naiviai tikėjaisi lengvatų. (Deja!) Ten, kur kvietė, visur būdavo siūloma didesnė alga negu manoji. Didesnę siūlė ir čia, direktorius J. Marcinkevičius. Jis kvietė mane užimti Retų spaudinių skyriaus vedėjos vietą, kai iš darbo išėjo Kostė Čėpienė, vėliau siūlė vadovauti dar kitam skyriui. Abu kartus atsisakiau. Oficialus argumentas buvo toks: savo skyriaus nenoriu palikti. Ir iš tikrųjų tai buvo tiesa. Kita paslėptoji tiesos dalis, kad MA kadrų skyriaus KGB veikėjai būtų naršę po mano suklastotą biografiją (vedėjus

tvirtindavo MA prezidiumas). Todėl ir tada, kai direktorius, pasitraukus E. Treinieniui, pasiūlė man tapti Rankraščių skyriaus vedėju, atsisakiau bene du kartus. Direktorius manęs aiškiai nebesuprato. Tad nuėjau pas jį ir papasakojau labai nedidelę, bet svarbią savo nuslėptos biografijos dalį. Pasakiau tik apie tėvą, apie save nutylėjau. Ją išklauses, direktorius pats nuėjo pas MA prezidentą Jurą Poželą (nežinau, kaip jam viską paaiškino, ką sakė), bet mane vedėja patvirtino. Tų dviejų užtarimų dėka penketą metų vadovavau skyriui. Darbą žinojau, naujai atsiradusių vedėjos santykių su bendradarbiais (o tokie atsiranda) mokiausi tuoj pat. Buvau šioje srityje sukaupusi gerą ankstesnę patirtį, bent jau įsidėmėjusi, ko vedėjas neturi daryti, ko neturi įsakinėti po du kartus. O ką privalo, kiekvienu atveju reikėjo galvoti čia pat.

Pačiais pirmaisiais darbo skyriuje metais, kol tebuvo fondų saugotoja, supratau, kad šio uždaro rato man tikrai nepakaks. Tarnybinių užduočių rėmai, į kuriuos buvau išprausta, atrodė per ankšti. Dienas paskaidrindavo skaitytojai: literatūrinėmis temomis kalbindavo literatūrologas Leonas Gineitis, būsimų svarių veikalų autorius, vis ragindamas mokytis (nužvelgęs nutarė, kad esu ką tik iš vidurinės). Piešdamas dokumentų vandenženklis, kone kasdien lankydavosi Edmundas Laucevičius, vis įteikdamas iš savo darželio atneštų labai gražių gėlių ir vis „tikrindamas“ mano anglų kalbos žinojimą (pats ją dėstė Vilniaus konservatorijos studentams). Iš Lenkijos dažnai atvažiuodavo jaunas istorikas Ježis Ochmanskis, kuris mūsų skaityklos darbuotojai taip pat neužmiršdavo žibuoklių puokštės. Pradėjo ateidinėti ir mano buvęs diplominio vadovas, profesorius Jurgis Lebedys.

Mano vadovas profesorius Jurgis Lebedys

Kartą priėjau prie profesoriaus ir pasakiau, kad noriu gilintis į lietuvių literatūros istoriją, mokytis toliau ir stoti į neakivaizdinę aspirantūrą. Į stacionarinę tą rudenį Literatūros institute jau buvo priimtas Algis Samulionis, universitete vietos nebebuvo. Laukti kitų metų nenorėjau, turėti bet kokią vadovą – taip pat. Prašiau, kad profesorius man patartų, kokią temą turėčiau pasirinkti. Pasakiau, kad sutiksiu su tuo, ką jis man numatys, nes noriu, kad mano darbui vadovautų būtent jis. Po keleto dienų mane pasikvietęs tarė, kad lengvų dalykų man nesiūlysiąs. Lengviausia esą šiuo metu yra apginti disertaciją iš tarybinės literatūros ar kitų garsių, žinomiausių mūsų rašytojų, bet apie juos nemažai kas rašo. Reikia tyrinėti tokias temas, kurios tebėra balta dėmė mūsų literatūros moksle. Kai kurioms dar neatėjo laikas, jos turės palaukti. Tokių temų kaip „Aušra“ ar „Varpas“ mokslo taryba dabar nepatvirtins, nors jos dar mažai gvildentos. Iki šiol netyrinėta sritis yra ir pirmieji lietuviški kalendoriai bei jų leidėjas, literatas ir švietėjas Laurynas Ivinskis. Reiktų tos temos imtis. Ji labai reikalinga. Tiesą sakant, labai nesinorėjo imtis, nesinorėjo nusigręžti nuo ankstyvesnio savo darbo apie Maironio lyriką ir nerti į tokį, kaip man atrodė, nepatrauklų prozos bei publicistinės statistikos labirintą. Tada prof. Jurgis Lebedys trumpai pasakė: „Reikia“. Šis jo žodis ilgiems metams liko manyje kaip stimulus ir įsakymas. Aspirantūroje neakivaizdininkams tuomet mažai buvo duodama laisvų nuo darbo dienų, net mažiau nei rašantiems diplominius. Per metus jų susidarydavo apie pusantro mėnesio. Visas jas pirmaisiais metais praleidau archyvuose, su labai nedidele tikimybe ką nors ten surasti. Taip ir buvo. Profesorius paskui net uždraudė ten vaikščioti, liepė susitelkti ties tuo, ką turiu. Bet po kurio laiko, sau pačiai netikėtai, vis dėlto būtent archyvuose radau dar niekieno neaptiktų dokumentų. Ten buvo duomenys ir apie L. Ivinskio mokslo metus, ir apie jo brolius, aplinką, kalendorių leidimą. Atsirado ir keli, neišleisti jo kalendorių rankraščiai (autografai) su cenzorių pastabomis ir pataisymais. Tarnyboje nuolaidų neturėjau: griežti planai ir kiekvienos dienos rankraščių aprašų norma būdavo tiksliai

suskaičiuota. Į skyriaus planus mano mokslo tema niekaip nesikomponavo: ten buvo numatytos visai kitos temos, ir vedėja jas rėmė. Savąją rašiau vakarais, savaitgaliais, atostogų metu. Prof. J. Lebedys kaip vadovas „nemokytajavo“, suteikė man didelę laisvę, nieko prikišamai nenurodinėjo, leido pačiai galvoti ir svarstyti. Perskaitęs vieną kurią teksto dalį, stengėsi aprėpti visumą, rašymo kryptį, lakoniškai užrašydavo kelias bendras pastabas. Susitikdavome universitete, kartais kviesdavo ateiti tartis į jo butą Tvėrečiaus gatvėje. Kad mano paduotą tekstą perskaitė kruopščiai ir labai atidžiai, matydavosi iš jo įterptų kablelių arba klausukų, pabrėžtų atskirų žodžių. Ant mažų popieriaus lapelių jo ranka užrašytas pastabėles tebeturiu iki šiol. Mūsų pokalbiai būdavo labai dalykiški, paprasti, stengdavausi negaišinti jo brangaus laiko, tik retkarčiais, kai lankydavausi jo bute, į kambarį įbėgęs tada dar visai mažuliukas jo sūnelis Jurgutis nuskaidrindavo nuotaiką, ir profesoriaus veidą užliedavo šilta šypsena. Baigiantis studentų pavasario sesijai, prieš profesoriaus atostogas visada įteikdavau jam savo darbo dalį, didesnę nei paprastai puslapių kiekį. Vasarodavo prof. J. Lebedys Lietuvoje, prie Lakajų ežerų. Kartą paprašė, kad ten jį aplankyčiau ir vasarą pati atvežčiau tekstą. Nuo pat pradžios, o ir vėliau mano santykiai su profesorium visada buvo labai pagarbūs, beveik mokiniški. Ir vien dėl savo „mokiniškumo“ į tą vasaros kvietimą neatsiliepiu, juo nepasinaudojau. Kai profesorius jau buvo Lakajų vasarnamyje, sužinojau, kad mano bendradarbis Kastutė Čepienė vyksta ten atostogauti ir gyvena kaip tik šalia profesoriaus nuomojamos sodybos, tad ir įdaviau jai savo primargintų lapų pluoštą, kad juos nuvežtų. Pati nenuvažiavau. O kitą vasarą, kuri turėjo būti tokia pat laukiama, tada, kai jau baigiau pirmąją disertacijos variantą, nuo Lakajų atėjo baisi žinia: netikėtai, nė dienos nesirgęs, staiga mirė profesorius Jurgis Lebedys. Po jo mirties ir mano darbas palaiptams nutrūko. Dar kuri laiką rašiau, paprašiau prof. Donatą Sauką būti mano vadovu, jis skaitydavo atskirus skyrelius ir pastraipas, bet jį, rodos, nuyčiau. Netrukus ir mane užklupo nenumatyta liga, labai ilgai užsitęsusi. Teko atidėti savo tekstus. Tik po daugelio metų, instituto literatū paskatinta, grįžau prie jų, pertvarkiau, papildžiau, ėmiau rengti spaudai. Susikauptė daug medžiagos, net dviem veikalams: vienam apie L. Ivinskio gyvenimo kelią, kitam apie jo lietuviškus kalendorius. Dviejų leidykla išleisti nesutiko (jos planuose tebuvo viena knyga). Teko perpus sutrumpinti, sujungti į vieną, palikti tik svarbesnius archyvinis duomenis, jų nuorodas, įvykius ir datas. Taip pasirodė monografija apie L. Ivinskį. Paskyriau ją Jurgio Lebedžio atminimui (be dedikacijos, nes išėjo per vėlai). Kol buvau profesoriaus skatinama, rašiau ir dirbau tik jam, jo didžiai asmenybei. Visą jausmą Lietuvai, ar net kitų deklaruojamą visai žmonijai, man atstodavo, kaip ir dabar, tik atskiri, labai konkretūs žmonės. Jie, o ne apibendrinta abstraktybė, tebuvo ir tebėra svarbūs. Dabar dar truputėlis mistikos. Tiesą sakant, iš visų „mistikų“ iki šiol atvirai šaipausi. Bet nuo tada, kai į šalį buvau atidėjusi savo nebaigtą disertaciją, labai dažnai, vos ne kasnakt ėmiau sapnuoti jos vadovą, profesorių Jurgį Lebedį. Sapnuose – visada įtemptas jo laukimas, ėjimas klaidžiais lyg labirintas universiteto koridoriais, jo ieškojimas, nesuradimas. Retkarčiais jį „surasdavau“: profesorius sėdėdavo kabinetuose (kokių nė nebuvo), paskendęs darbuose. Be žodžių linktelėdavo, mostu parodydavo, kur ant stalo padėti jam atneštus lapus, ir čia pat, lyg pritrūkęs laiko, net neatsisukęs nuskubėdavo tolyn. (Tikrovėje laiko man visada turėdavo, niekada nėra praleidęs nė vienos man paskirtos konsultacijos ar į ją pavėlavęs, ar ją nukėlęs, ar neatėjęs.) Po tokių sapnų atsibusdavau nualinta lyg po darbo dienos. Visa mistika ta, kad išspausdinus monografija apie Lauryną Ivinskį, profesoriaus nė karto daugiau nebesapnavau. Atmintyje lyg švieslentėje liko tik jo žodis „reikia“, tik jau be jo išminties. Kitų lūpų ištartas netekdavo savo svorio ir tikrumo. Dabar žinau, kad tikrai nereikėjo, anuo laiku aprašinėjant T. Vrublevskio laiškų kolekciją, tuose laiškuose minimas svarbių asmenų pa-

vardes, gana sunkiai įskaitytas, patikrintas, anksčiau apsvarstytas, išbraukinėti, paliekant tik žymesnes, nederėjo trumpinti kai kurių anotacijų vien todėl, kad tąsyk redakcijos kolegijai atrodė galint pristigti popieriaus. Braukiau, sunaikinau net aprašų juodraščius, sugaišau keletą mėnesių, skubindama darbą baigti. Bet spausdinimas buvo atidėtas. Tiktai po poros metų „Autografų kolekcija“ sulaukė savo eilės spaustuvėje. Tada paaiškėjo, kad papildomo popieriaus užtenka, jo yra, ir būtų buvę galima išspausdinti daug išsamesnę, didesnę knygą.

Bendradarbiai

Bet grįžkime į rankraštinę, prie jo darbininkų. Vienas po kito jie iškyla mano akyse.

Intelektuali ir darbšti Ona Matusevičiūtė (1908–2002), lotynų kalbos specialistė, buvusi politinė kalinė, dėl to ilgai negaudavusi etato, dirbo čia su pertraukomis 1969–1978 m. Ji yra aprašiusi bene sudėtingiausią A. Zoštauto kolekciją: senovinius rankraščius, rašytus lotynų ir senąja slavų kalba, bei kitus, sunkiai įskaitomus. Pas ją nuolat ateidavo žymiausi Lietuvos istorikai. Savo publikacijoms jie užsakydavo kebliausių lotyniškų tekstų vertimus. Juos mano bendradarbė versdavo namuose, savaitgaliais. Jau tada po krislelį ji rinko dokumentinę medžiagą apie Radvilas, dalį jos, matyt, vėliau panaudojo ir savo istorinėje apysakoje „Barbora Radvilaitė“, ir romane apie Vytautą Didįjį. Vėliau išėjo dirbti į Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrių, po to į Nacionalinės M. Mažvydo biblioteką. Būdavo kviečiama visur, kur reikėjo tyrinėti senuosius dokumentus ir skaityti, kas sunkiausiai įskaitoma. Po daugelio metų drauge su mūsų bibliotekos direkcija ją sveikinau 90-ties metų jubiliejaus proga. Tada pirmą kartą gyvenime ji gavo kambarį su patogumais Vilniaus savivaldybės pensionate. Atidavė mums rankraščių. Savo atkakliu būdu, stoiska laikysena ji man paliko didelį išpūdį.

Sektinu pavyzdžiu iškyla atmintyje Stasė Paulauskienė – ne tik kaip pirma mano rankraštinio darbo ir jaunystės dienų mokytoja, bet ir kaip įsimintina asmenybė. Kartą, dar pirmomis mano darbo Rankraščių skyriuje dienomis, biblioteka suorganizavo ekskursiją į saldainių fabriką. Mus ten vedžiojo iš vieno cecho į kitą, pasakojo apie technologijas, fabriko istoriją, o ekskursijos pabaigoje leido pasiimti saldainių. O, kaip puolė mūsų moterys prie tų saldumynų! Apspito būriu, dėjos į kišenes, į maišelius, sau, vaikams, būsimiems savo svečiams. Tada ir įsidėmėjau Stasę Paulauskienę. Ji stovėjo atokiai, atkakliai paraginta paėmė porą saldainių, padėkojo ir vėl pasitraukė į šalį. Ekskursijos vadovas nustebęs priėjo prie jos (turbūt, retai tokį reginį matydavo), ir garsiai priminė, kad šokoladinių saldumynų šiandien mes galime pasiimti kiek norime, net geranoriškai paaiškino, kad nesibaimintume, nes fabriko kontrolė netikrins, – pro vartelius visus išlydės jis pats. S. Paulauskienė nusišypsojo, pajuokavo, paklausė, kiek tokios ekskursijos jiems kainuoja, ir dar kartą, oriai ir aristokratiškai, už pasiūlymą padėkojo. Ji viena iš visos mūsų didelės grupės išėjo be saldainių pakuotės. Iš tokių fabrikų tarybiniais metais, man rodos, taip neišėdavo niekas. Darbo kambaryje ji taip pat palaikydavo drausmę tarsi savaime, be jokių pastabų, vien savo buvimu. Jei kas pernelyg išisnekėdavo, labai motiniškai kaip mokytoja vaikams pasakydavo: dabar gana, dirbame. Pertraukėles darydavom kas valandą, pajuokaudavom, bet kabinete visada sėdėdavo dar kas nors, šalia kurio per daug neatviraudavom niekad. Ji pati dirbdavo dėmesingai, netgi pagarbiai, išigilinusi į skaitomą rankraštį ar pergamentą. Mūsų skyriuje, kur buvo saugoma ir dalis specfondinės rankraštinės medžiagos, dažnai tvyrojo įtampa. Mane pačią, vos pravėrus bibliotekos duris, oficialumas lydėdavo visą dieną. Dažnai taip pat jautėsi ir mano bendradarbės. Todėl kai Stasei Paulauskienei suėjo 55 metai (tąsyk pensijinis moterų amžius), nenustebome,

kad tą pačią dieną ji išėjo į pensiją. (Namuose tuo metu padėjo savo vyrui, matematikos profesoriui, perrašinėti jo parengtą matematikos vadovėlį aukštosioms mokykloms.) Kaip dovaną man ji paliko savo bičiulystę su Kastute Čepiene, vėlesne Retų spaudinių skyriaus vedėja. Bičiuliaudavau ir su bibliografu iš gretimo skyriaus Alfonsu Bieliniu (1906–1970), pedagogu, Vilniaus krašto visuomenės veikėju, buvusiu Jono Basanavičiaus sekretoriumi. Jis puikiai mokėjo lotynų kalbą ir dar turėdavo paskaitų Naujosios Vilnios lenkų pedagoginėje mokykloje. Dirbdamas MA bibliotekos Bibliografijos skyriuje, šalia savo pareigų iš lotynų kalbos išvertė sudėtingą K. Semenavičiaus 1650 m. veikalą „Didysis artilerijos menas“ ir įteikė jį knygos leidėjui A. Ivaškevičiui. Iš pirminio jo išversto teksto, matyt, atsirado rusiškas vertimas. Gaila, kad vertėjai tuomet nevisada būdavo paminimi knygų įvaduose. Šiuo savo darbu jis yra didžiavęsis tik istorikui Vincui Martinkėnui, viešai apie jį neprasitardavo.

Dienos buvo įvairios. Įdomios diskusijos kildavo, kai darbo kambaryje kasdien būdavau drauge su Ona Matusevičiūte ir jos bendraamžiais. Greta jos sėdėdavo mokytoja germanistė, senosios vokiečių kalbos žinovė Stasė Juodienė, aprašinėjusi gotikinio šrifto vokiškus rankraščius, gautus iš Karaliaučiaus, ir istorikas Vincas Martinkėnas, lenkmečiu buvęs Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos mokytojas, mokyklų inspektorius, direktorius, vėliau Vilniaus pedagoginio instituto dekanas ir dėstytojas, paskui dirbęs Tarybinės lietuvių enciklopedijos redaktoriumi. Ginčai dėl senosios Lietuvos istorijos įvykių tarp O. Matusevičiūtės ir pastarojo išpliekisdavo nenumatytai, ūmai ir karštai. Vienas ir kitas juos traktavo prieštaringai, neadekvačiai ir abu gana kategoriškai. Dėl LDK kunigaikščių poelgių, jų savybių, veiklos ginčydavosi visu smarkumu, tarsi tie įvykiai būtų vykę tik vakar, jų akivaizdoje, tad nesutarus išsižeisdavo labai asmeniškai. Diskusija persikeldvo kitos dienos atokvėpio valandėlei. Abi puses taikydavo Stasė Juodienė, visada rami, korektiška, dailiai pasipuošusi, bet ir ji gaudavo atkirtį, kad ne istorikė. Iš tų ginčų nemažai sužinojau apie smulčiausias Lietuvos didikų ir kunigaikščių gyvenimo detales, įvairias įvykių traktuotes, jų eigą, nes abu diskutuotojai buvo giliai istoriją išstudijavę, labai apsiskaite. Stasė Juodienė, plušėdama prie dulkėtų, iš karo griuvėsių ištrauktų, šimtmečiais nevartytų Prūsijos rankraščių, jausmingai aiktėlėdavo, kai perskaitydavo, kad jos palytėtas dokumentas yra rašytas maro metais. Bėgdavo plautis rankų ir svarstydavo, ar maro bacilos, gerai užkonservuotos, negalėtų ir dabar sukelti kokio nors šalutinio poveikio. Žinoma, niekas dar tokių biologinių tyrinėjimų nebuvo atlikęs. Labai įdomios akimirkos susikurdavo, kai rankraščių antspauduoti atėjo Vygandas Abeltinis (g. 1937), buvęs Lietuvos jaunių fechtavimo čempionas, studijavęs, bet nebaigęs bibliotekinininkystės, vakarais kaip statistas dalyvaudavęs Operos ir baletų teatro spektakliuose. Jo tėvas, tada jau miręs, tarpukario metu buvo prezidento Antano Smetonos asmeninis vairuotojas. Tokiai tėvo veiklai mūsų darbuotojas labai nepritarė. Jis dažnai papasakodavo savo išpūdžius apie spektaklius, kuriuose vakarais pats dalyvaudavo, apie operos solistes. Kas penkiolika minučių vis eidavo parūkyti. Buvo dailios išvaizdos, išsiskyręs, bet veltui rodė dėmesį skyriaus ir kitoms bibliotekos merginoms. Knygų antspaudėlis jo rankose, palyginus su špaga, atrodė labai nevykusiai, švelniai sakant, gana komiška. Neilgai juo „sportavo“, perėjo kitur. Kaip neseniai sužinojau, mirė palyginti anksti, berods pirmais nepriklausomybės metais.

Bene spalvingiausia asmenybė buvo Rimantas Jاسas (1929–2002). Kai dirbome su juo viename kabinete, turėjau puikiausią progą jį pažinti ir per visą laiką gerai sutarti. Nuolatiniai mūsų tarpusavio ginčai kaip badmintono kamuoliukai lėkdavo vienas į kitą lyg šoviniai, lėkdami susidurdavo, atšokdavo atgal, pataikydavo vienas į kitą, bet niekada visiems laikams nesužeisdavo. Vienas smagumas būdavo jam prieštarauti, jo argumentus pripažinti arba atremti ir po to apsidžiaugti, nes

buvo nesilpnas priešininkas. Įdomiausias temas tada sklandydavo darbo kambaryje, jas pagyvindavo trumpam atėję jo interesantai, mūsų bendradarbiai arba asmeniniai jo draugai. Jo tiesus, kartais tiesmukas charakteris ne visiems vienodai patikdavo, kartais sukeldavo tikrą šoką, ypač tiems, kurie nebuvo susidūrę su jo savitu būdu. Kliūdavo ir ambicingesniems bendradarbiams, ir pašaliniams, ir skaitytojams, stokojušioms humoro jausmo. Tas susidūrimas, iš šalies žiūrint, būdavo visai linksmas, pagaliau ir jo tiesos nokautuotieji patys suvokdavo, kad šaipomasi ne iš esmės. Nepaisant kone nuolatinių ironijos žaismės, aukštas Rimanto Jaso intelektas traukte traukė mokslą vertinančius žmonių būrius: studentus, istorikus, doktorantus, tituluotus mokslo korifėjus. Noriai, geraširdiškai ir dosniai žarstė jis savo žinias, generuodavo idėjas universiteto istorijos katedrai, mokslo daktarams, užsieniečiams, visiems dėstydamas savo unikalius, originalius samprotavimus. Be atpildo dalydavo juos ir mokslininkams, ir rašytojams, ir dailininkams, ir literatams, įvairiems gabiems kūrybos žmonėms. Palyginti švelniai elgdavosi su Norbertu Vėliumi, kai šis užbėgęs vis skubindavo jį greičiau pabaigti straipsnį į savo rengiamą lietuvių mitologijos veikalą. Užeidavo ir draugai: vienoje klasėje mokėsis dailininkas Vytautas Kalinauskas, dėstytojai Albinas Jovaišas, Julius Lozoraitis, geologas Vytautas Skuodis, istorikas ir rašytojas Rimantas Marčėnas, miškininkas Gediminas Isokas, rašytojas Izidorius Ignatavičius, dailininkas Vincas Kisarauskas, tada bibliotekoje dirbęs ir studijavęs, dabar žymus literatūrologas doc. Regimantas Tamošaitis, tuomet dar tik gabus studentas filosofas, dabar prof. Marius Povilas Šaulauskas ir kiti.

Dažnai su R. Jasu diskutuodavome ir man kaip lituanistei artimomis temomis. Jo mintys apie lietuvių literatūrą būdavo skvarbios, svarios ir rimtos. Lietuvos literatūros ir meno kūrėjai taip pat klausdavo jo nuomonės, jiems rūpėjo jo kaip istoriko požiūris. Taip dar nespausdinta Just. Marcinkevičiaus pjesė „Katedra“ 1970 m. buvo atsidūrusi mūsų kabinete ant Rimanto Jaso stalo. Režisierius H. Vancevičius, prieš statydamas teatre šią dramą, įteikė ją R. Jasui ir laukė jo kaip istoriko pastabų. Skaitėme ją abu. Perskaitęs pjesę, Rimantas ėmė ieškoti to laikotarpio dokumentų ir, suradęs juos, pabėrė režisieriui tikrą žinių aruodą. Jis pasakojo, kad vyskupas I. Masalskis niekada nekonfliktavo su architektu L. Stuoka-Gucevičiumi, atvirksčiai, savo lėšomis jį išmokslino, vėliau rėmė, globojo, skyrė jam žemės sklypus, dovanojo namus Vilniuje, juo labiau ir jokių nesantuokinių vaikų jų biografiuose nėra buvę. Tikrus įvykius jis iliustravo čia pat iš saugyklų atneštais XVIII a. dokumentais, tiksliais inventoriais. R. Jasad pagyrė talentingai parašytą kūrinį, poeto vaizduotę, tik patarė autoriui dramos veikėjų, garsių istorinių asmenybių pavardėmis neįvardyti, nurodyti tik jų profesijas, nes pjesėje paizduoti charakteriai, kaip ir pats jos konfliktas, anot jo, neturi jokio istorinio pagrindo. Į vertingas istoriko pastabas nebuvo atsižvelgta.

Jau po R. Jaso mirties, atsivežus gausų jo rankraštinių palikimą, tarp jo dar nesutvarkytų užrašų, juodraštnių pastabų radau štai tokį drastišką, tik jam būdingą tiesmuką sakinį: „Šią savaitę, – rašė jis 1970 10 26, – akad. Teatro režisierius Vancevičius pasiūlė konsultuoti pastatymą pagal J. Marcinkevičiaus tekstą, kurį davė paskaityti. Man nepatiko tas, kad pagrindinis konfliktas vyksta tarp Gucevičiaus ir Masalskio dėl meiluzės“. Vėliau, kai šią pjesę statė Klaipėdos teatras, jau per kitus asmenis buvo vėl kreiptasi į R. Jasą. 1980 01 29 užrašuose yra likęs toks jo lakoniškas įrašas: „Ponia Ingė Lukšaitė siūlė šiandien, kad paskaityčiau paskaitą Klaipėdos dramos teatro aktoriams J. Marcinkevičiaus „Katedros“ tema. Atsisakiau“.

Ir kiti kūrėjai kreipdavosi į jį. „Šią savaitę, – rašė jis 1970 11 02, – V. Kalinausko iniciatyva Vilniaus kino studija pasiūlė būti konsultantu filmui „H. Mantas“ pagal Šaltenio scenarijų. Iš principo

sutikau. Atėjo rež. Grikevičius su Šalteniu ir aš jiems pareiškiau kritines pastabas apie Herkaus Manto scenarijų, išpeikdamas tai, kad fabula paimta iš vokiečių romanų ir Grušo pjesės apie Herkų Mantą ir pasiūliau duoti originalią versiją“ (F287-1120). Originalios versijos, kurios pasigedo istorikas, filmo statytojai taip ir nesukūrė.

Būdama skyriaus vedėja, atsimenu įdomią tarnybinę išvyką su Rimantu Jasu į Lentvarį, kur ketinome tartis su Lentvario klebonu K. Kulaku dėl rankraščių. Apžiūrėjome kleboniją. Girdėjome, kad klebonas buvo sukaukęs senų rankraščių ir retų knygų kolekciją. Jis tada jau buvo senas, per 90 metų. Vienaame savo kambaryje (dvasinės valdžios pritarimu) buvo įsirengęs altorių. Mes pakliuvome ne laiku, tad gretimame kambaryje gana ilgai ir kantriai laukėme, kol klebonas mus priims. Pokalbio iniciatyvos ėmėsi Rimantas. Reikėjo tik matyti, kaip čia pat mano akyse, skleidėsi diplomatinės mano bendradarbio savybės. Aiškindamas istorinių dokumentų svarbą, gerą jų apsaugą mokslinėse bibliotekose, vis įterpdavo, kokia garbė jų savininkui, kad ten pateks jo taip gerai išsaugotas unikalus mokslo lobis. Vis įkalbinėjo dėl rankraščių įsigijimo, dėl jų perdavimo mums. Senasis klebonas, žadėdamas dovanoti vieną kitą dokumentą, vis primindavo, kad yra nuskurdęs, kad negalės pragyventi, tad dar norėtų pagalvoti ir palaukti, gal atsiras pirkėjas. Būtų buvę mums tuomet labai lengva suderėti, bet mūsų Rankraščių skyrius, kaip paprastai, pinigų stokojo.

Linksmiausias atsitikimas darbe

Pačios linksmiausios dienos – iš ankstyvųjų darbo metų. Keista ir pasakyti, kad kaip linksmiausias atsimenu neįdomaus, varginančio, dabar iš toli bežiūrint, net alinančio darbo valandas dulkinose skyriaus saugyklose. Tąsyk archyvų departamentas (tada jam iš dalies priklausėme) nurodė, kad visas rankraščių kolekcijas, iki tol pažymėtas raidinėmis signatūromis (pagal jas dar galima būdavo atsekti kolekcijos temą ar net turinį), reikia pakeisti skaičiais, fondo numeriais. Viską reikėjo pernumeruoti, pirmiausia ant aplankų. Vedėjas Vladas Abramavičius įkurdino mus savaitei kitai fonduose. Siauri tarpai tarp lentynų, tamsokas apšvietimas ir aplankų aplankai, kurių viršelius reikėjo pataisyti arba pakeisti kitais. Tokios „ekspedicijos“ būrelį, – jam vadovavo Stasė Paulauskienė, – pavadino me brigada, sukūrėme himną su priedainiais ir įnikome taisinėti aplankus. Kad nebūtų nuobodu, mokėmės priedainius, taikėme jiems melodijas, įsiterpdavome vienas po kito lyg operos solistai, kur reikia ir kur nereikia, pusbalsiu dainuodami, pusiau deklamuodami ir kurdami toliau, o paskui, dienai baigiantis, padainuodavom visi choru (negarsiai). Gerai susigyvenusi brigada krėtė pokštus, pasakojo linksmiausius nutikimus. Stasė Paulauskienė mus vadino „pupiliais“ (lotynų kalba tai reiškė *mokinys, globotinis*). Tas neįprastas, ausiai malonus, įvairia intonacija tariamas žodis labai gražiai skambėdavo tarp mūsų. Dažnai iš namų ji atnešdavo mums šviežių šviežiausių, skaniai pačios arba gabios savo sesers Kazytės Mielaiškytės-Astrauskienės pagamintų gardėsių, kuriuos mes, tada dar nevedę netekėje, gyvenę pavieniui, labai gerai įvertindavome ir vėl kibdavome į darbą. Nė nepajutome, kaip, visas užduotis pabaigę, vėl išsiskirstėme kas sau, į savo normas, jau be dainų ir priedainių. Tada supratau, kiek daug reiškia, net ir tarnyboje, šilti ir draugiški tarpusavio santykiai, geranoriška dvasia ir darna. O dabar suprantu, kad tai buvo jaunystė.

Linksmu nuotykiu pavirto įvykis, kai profsąjungos pirmininkas (tada juo buvo Katalogavimo skyriaus vedėjas V. Kaminskas), per vėlavę gavęs bibliotekai du lengvatinius, turistinius kelialapius į didžiosios šalies pietų kurortus, niekaip negalėjo kam nors jų įpiršti, o gražinti atgal nenorėjo, nes toks gražinimas reiškė, kad kitą kartą tokių ir nebegausi. Visus jau apklauses, per pietų pertrauką jau be vil-

ties priėjo prie manęs ir dar vienos darbuotojos (Jadvygos Basijokaitės) ir pasiūlė mums imti tuos ke-
lialapius nemokamai, jeigu sutiksime tą pačią dieną, jau po keleto valandų, išvažiuoti dviem savaitėm
atostogų į Kaukazą. Sutikome. Parlėkėme namo, greitomis susikrovėme lagaminus, bet paaiškėjo,
kad visi bilietai į šiltus kraštus jau senų seniausiai iš anksto parduoti. Ir ką gi – pats profsąjungos
pirmininkas pavakary atbėgo į stotį. Kaip visuomenininkas jis stengėsi mums nupirkti bilietus, kurių
nebuvo. Apėjo visą geležinkelio administraciją, pasuko pas stoties viršininką (kažkodėl nė vienas neat-
kirto: „Tai jūsų problema“) ir paskutinę minutę vis dėlto mus įsodino į traukinį. Žinoma, į bendrą
vagoną, be jokių patogumų, kur kiekvienoje stotelėje vis išibraudavo būrys skardžiabalsių keleivių,
besivaidijančių dėl trūkstamų vietų, o po poros valandų vėl taip pat triukšmingai su ryšuliais krau-
stydavosi lauk. Tuščios buvo tik aukštutinės, trečiosios lentynos. Jose ir įsikūrėme. Patalynės nebuvo
(mat vagonas ne plackartinis), daug ko nebuvo, bet vėliau niekada nebuvo ir tokios pakilios nuotaikos
ir tokio smagaus išlydėjimo kaip tąkart.

Atsimenu ir anų dienų trumpas išvykas, kai bibliotekos direkcija (kaip ir dabar) savaitgaliais
aprūpindavo darbuotojus mašina, ir visu būriu išvažiuodavome grybauti. Miške kaip lenktynėse: kas
pažįsta grybingas vietas ir nenori su kitais jomis dalytis, iš karto neria į tankmes jam vienam težino-
mais takais, kiti, lyg po starterio šūvio, taip pat kuo greičiausiai pasklinda į visas puses ir pasislepia
pušynuose, tad po keleto minučių prie mašinos liekame vos vienas kitas. Kaip paprastai, dar netoli
būna tenujėjęs Juozas Galvydis su žmona (nedideliame plotelyje besisukindami, jie visada rasdavo
grybų daugiau nei lakstantieji). Miške bevaikščiodamas, po kurio laiko surandi ir apsuksiusius. Kartą
taip nelaukta atsiradau prie Rimanto Jaso. Jis neaukštas, mažuliukas, lekia į pušyno vidurį tarsi kulka,
neaišku nė kaip. Aš, ilgakojė, dilgsnoju jam iš paskos, vis atsilikdama. Abu ieškome pelkynėje raudon-
viršių. Staiga, užbėgęs į priekį, lyg prasmegęs nutyla. Šaukiu, neatsiliepia. Pamažu einu pirmyn, ir prieš
mane atsiveria neįprastas vaizdas: atokiai ant kelmelio sėdi R. Jasas, o aplink jį ir prieš jį ant kupstelių,
tarp samanų, pulkai raudonikių, tikra jų karalija. Maži, sveikutėliai, ryto rasos apšlakstyti, sudygę greta
vienas kito, ir jau paaugę, ir visai seni, savo dailias galvas išskeroję, gražių gražiausi lyg parodoje susta-
tyti. Tuoj sumečiau, kad derlius netilps net ir į dvi su kaupu pintines. Žengiau artyn, bet Rimantas ne-
laukta ir griežtai užprotestavo, neleido prie jų man nė prisitarti. Liepė prisėsti ant samanų ir gėrėtis
iš tolo. Kai abu pasigėrėjome, pakilo ir pasakė, kad dabar eisime toliau. „O kaip grybai?“ – sušukau
jam – Ar tu jų nesurinksi?“ „Ne, – atsakė, – ir tau negalima. Matai, kaip jie puikiai atrodo! Tegu auga
dėl gražumo. Kas nors atėjęs nustebis ir taip pat pasigrožės“. Taip ir palikome miško turta. Paskui per
ilgus metus atmintis saugojo tą vaizdą lyg gyvą paveikslą, kurį sukūrė gamta ir kuris taip dosniai buvo
jai vėl sugražintas.

Įsiminė ir ekskursijos po Lietuvą, kurioms vadovaudavo Rimantas Jasas. Jis taip įdomiai,
vaizdingai ir gausiai berdavo mums savo istorines žinias, kaip poringės, visai nepaisydamas, ar jos su-
dygs mummyse, ar krenta į pašalį. Jei proto primirštos, laiko dildomos jos kiek ir pablėso, tai širdys tikrai
jas sudaigino, kaip Lietuvos žemės, jos istorijos gelmių šaltinį.

Kas suteikia jėgų gyventi ir dirbti

Džiaugsmas, kuris gyvena širdyje, neklausydamas griežtojo proto. Bičiulių, draugų, artimų-
jų buvimas kaip pati didžiausia dovana ir vertybė. Taip pat ir tų, toliau esančių, su kuriais taip dažnai
mintimis ar jausmais lyg telepatinėmis žinutėmis susisiekiame, net ir be mobiliųjų telefonų. Pagaliau,

žmonės, kurių prisiminimas lyg nedylančios aukso smiltelės sukaupė brangenybių virsmą, ugdantį atsakomybę ir pareigą.

O ir kiekviena diena, lyg įdomus dar neskaitytos knygos puslapis, kviečia ją suvokti ir naujai atveria iki tol nepastebėtą žmonių ir būties apraiškų įvairovę. Kartais visas gyvenimas – kaip kontrolinis rašomasis per pamoką. Prieš tave baltas popieriaus lapas, sėdi, mąstai, vėl sėdi, o kai sugalvoji, staiga nuaidi skambutis, ir nebelieka laiko užrašyti. Neseniai jubiliatei savo studijų draugei kalbininkei tariau: „Svarbiausia mokėti atskirti pagrindinį sakinį nuo šalutinio. Kaip sintaksėj, taip ir gyvenime“. Darbuose to neišmokau. Per dažnai šalutiniai (tarnybiniai) takai vedė mane toli gražu ne pagrindinių link. Todėl visada, kol esi gyvas, daugelis didelių ar mažų dalykų reikalauja apsispręsti kasdien, iš naujo, lyg pirmą kartą. Nei ilgas darbo stažas, nei amžius čia nepadedą ir nepadės.

P.S. Turiu pripažinti, kad šis pastarasis R. Cicėnienės interviu klausimas man buvo pats netikėčiausias. Argi reikia jėgų? Nebent ligą, skausmą įveikti. Pats gyvenimas yra lobis: tai lyg greita, netikėta ir dosni, kažkieno iš anksto apmokėta kelionė. Kuo toliau, tuo ji darosi brangesnė. Kaip ir tie, kurie greta. Todėl esu dėkinga visiems geriesiems manojo laiko bendrakeleiviams.

2005 m. gegužės 27 d.